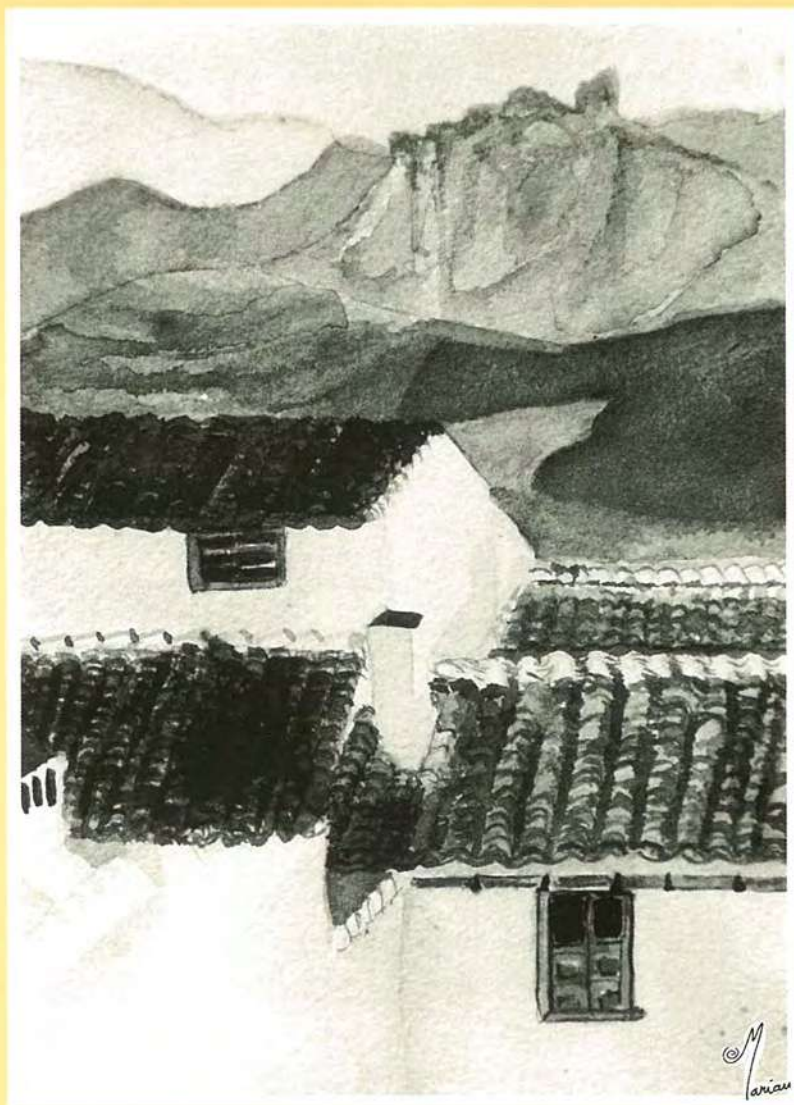

LA VILA DE PETRER A L'ANTIC RÈGIM

Tomàs V.
Pérez
Medina

Nº 5

Tomàs V. Pérez Medina

Un entre tants, en un lloc de la Terra.
És el meu lloc i és el lloc on els meus
treballen, lluiten, esperen i blasmen.

Vicent Andrés Estellés.
Llibre de meravelles (1971).

LA VILA DE PETRER A L'ANTIC RÈGIM

Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Petrer
Centre d'Estudis Locals del Vinalopó

PÉREZ MEDINA, Tomàs V.

La vila de Petrer a l'antic règim/ Tomás V. Pérez Medina.- Petrer: Regidoria de Cultura. Ajuntament: Centre d'Estudis Locals, 2000.

48 p.: il., map.; 25 cm.- (Quaderns Didàctics; 5/ Coordinador Tomàs V. Pérez Medina)

Bibliografia: p.43

ISBN: 84-95254-06-9

1. Petrer-Història-Segles XVI/XVIII

I. Petrer. Ajuntament. Regidoria de Cultura, ed.

II. Centre d'Estudis Locals del Vinalopó, ed.

III. Títol.

IV. Sèrie.

946.031.5 Petrer "15/17"

Col·lecció *Quaderns Didàctics*
Coordinació: *Tomàs V. Pérez Medina*

1. Manuel Hidalgo López, *El inicio de la sociedad contemporánea en Petrer*.
2. Pedro Payá López, *Petrer bajo la dictadura franquista. La autarquía (1939-1959)*.
3. Francisco Martínez Navarro, *Caminando hacia la democracia en Petrer (1973-1979)*.
4. Mercedes Justamante, Mª Teresa Díez y José Mª Ballester, *La salud en Petrer, un bien social*.
5. Tomàs V. Pérez Medina, *La vila de Petrer a l'antic règim*.

© Tomàs V. Pérez Medina.

Edita: Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Petrer.

Centre d'Estudis Locals del Vinalopó.

ISBN: 84-95254-06-9

Dipòsit Legal: A-767-2000

Il·lustració de portada: Marian Jiménez.

Fotocomposició i maquetació: DISEÑO GRÁFICO ALMORADÍ. 96 570 11 15.

Impressió: Ruiz y Peiró, S.L.

ÍNDEX

PRESENTACIÓ	5
INTRODUCCIÓ	7
I. EL VEÏNAT DE LA VILA	8
1.1. Evolució demogràfica	9
1.2. Moriscos i cristians	10
1.3. Homes, dones i vídues	13
II. LA TERRA I EL RAMAT	14
2.1. Bancals i heretats del camp de Petrer	14
2.2. El regadiu petreri	15
2.3. L'agricultura	17
A. Els conreus	17
B. Associació i rotació de conreus	18
2.4. La ramaderia: mules i ovelles	20
III. PRODUIR, CONSUMIR, COMPRAR I VENDRE	23
3.1. Els molins de la rambla de Puça	23
3.2. Els forns	26
3.3. Les botigues de la vila	28

IV. LES CLASSES SOCIALS DEL SENYORIU DE PETRER	30
4.1. El senyoriu i la carta pobla de 1611	31
4.2. Els comtes d'Elda	32
4.3. El camperolat petreri	34
V. ELS PODERS POLÍTICS DE LA VILA	35
5.1. L'aljama morisca del segle XVI	35
5.2. Els regidors al segle XVII	36
A. El Consell General i el Consell Particular	36
B. El justícia i altres regidors locals	37
5.3. L'ajuntament borbònic del segle XVIII	39
VOCABULARI	41
BIBLIOGRAFIA	43

PRESENTACIÓ

El feudalisme és un període històric acabat, que fa pràcticament dos segles que va desaparèixer. Aquesta característica fa que l'alumnat de secundària i batxillerat no estiga atret per l'anàlisi detallat de la societat feudal, sinó és abordant el període des de pressupostos fantàstics i curiosos. A més, les diferències entre l'actual model social capitalista, plenament urbà i malbaratador, i l'antic món feudal agrari, provoca un desinterès de l'alumnat pel feudalisme. La incomprensió de la societat agrària, els prejudicis sobre el món rural o el desconeixement de l'activitat artesana hi provoquen la fugida de l'alumnat.

Aquest quadern didàctic tracta d'oferir materials per a que els objectius curriculars generals –conceptuals, procedimentals i actitudinals– s'apropen a l'alumnat a través del seu entorn històric immediat. Les característiques abstractes dels llibres de text poden ser plasmades als carrers, cases, camps, camins i castell del poble que l'alumnat coneix i recorre diàriament. L'empatia és un recurs pedagògic meravellós per a conèixer el passat, comprendre-ho i analitzar-ho des de les visions actuals.

El quadern didàctic vol ser material de reforç per a l'àrea de Ciències Socials del 2º Cicle de Secundària i Batxillerat. Els continguts generals estan concretats en la nostra població, Petrer, amb una aportació detallada d'informació, documents i activitats que pretenen adaptar el currículum a les característiques de la realitat vital, històrica i local de l'alumnat.

El material s'organitza en cinc capítols sobre demografia, activitats econòmiques, relacions socials i organització política local. Cadascú dels apartats conté una part de text expositiu i informatiu sobre les característiques locals; una sèrie de documents escrits, gràfics i il·lustratius sobre el text que pretén atraure la curiositat de l'alumnat i, a més, serveixen per a desenvolupar exercicis on l'observació siga activa i participativa; les activitats –des de la recerca de mots al diccionari, el dibuix d'un còmic, la lectura d'un conte, l'elaboració d'una gràfica, l'emissió d'opinions raonades, l'anàlisi de conceptes...– són d'avaluació prèvia,

de comprensió, d'anàlisi i de desenvolupament de procediments i actituds; un apartat titulat "*sabies que...?*" trenca la monotonia de l'exposició del tema i presenta informació fora de text en forma de notícies puntuals, curiositats, anècdotes d'època, llocs i gentes representatives, com si es tractara d'un descobriment que li agradaria fer a qui llig. Es completa el quadern amb un vocabulari* de conceptes bàsics que defineixen paraules i mots seleccionats per fer aclaridors els textos, pel seu interès etnogràfic o pel seu risc de desaparició. Per a saber-ne més sobre el tema s'afegeix una breu bibliografia d'articles i llibres sobre l'antic règim de fàcil localització a les biblioteques del poble.

Centre d'Estudis Locals del Vinalopó

INTRODUCCIÓ

Amb el terme d'antic règim se sol designar l'activitat econòmica, l'organització de la societat i la forma de govern de l'Europa dels segles XVI al XVIII, anterior a la revolució francesa i la revolució industrial. L'antic règim és l'últim període del feudalisme iniciat a Europa els segles VIII-IX. Però, clar està, hi ha diferències entre el feudalisme medieval i el feudalisme de l'antic règim, encara que el senyoriu, la noblesa i el camperolat siguin protagonistes destacats.

La societat europea dels segles XVI al XVIII estava dividida de la mateixa manera que a l'Edat Mitjana: el senyoriu, el feu, els serveis personals, els drets feudals de la noblesa, l'organització de les ciutats, tot era semblant als temps medievals. Però hi havia entrat en declivi els poders tradicionals que la noblesa va tenir al període medieval. La monarquia era diferent, amb més poder i promotora d'una centralització autoritària del govern. Un nou grup social està formant-se: els comerciants i artesans rics, que després constituïran la burgesia. El camperolat estava dividint-se entre llauradors benestants, petits camperols, jornalers i mitgers.

Document 1

Petrer, petit poble agrari fins el segle XX.

Petrer pot servir-nos per analitzar la societat de l'antic règim en un senyoriu valencià. El nostre poble és un exemple de les característiques pròpies del feudalisme valencià a l'antic règim. Dos esdeveniments polítics serveixen de referència: l'expulsió de la comunitat morisca el 1609 i la batalla d'Almansa del 25 d'abril de 1707. En conseqüència, el camperolat de Petrer era musulmà fins el segle XVI, cristià repoblador el segle XVII i castellanitzat el XVIII.

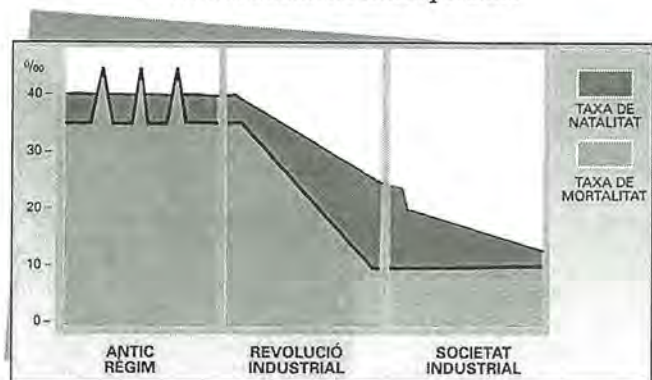
A les pàgines d'aquest quadern didàctic estudiarem la vila i la vida del camperolat petreri als segles XVI, XVII i XVIII. Conèixer-ho pot servir-nos per a comprendre algunes coses del nostre poble: les formes dels carrers, la funció del castell, les diferències entre les cases, l'ús de la terra i de l'aigua, la importància del medi, els noms d'alguns carrers, camins o partides, el paper de les dones i els homes...

Però com diu un proverbi o refrany de Chiapas –Mèxic–: *"Hem après a parlar i escoltar, i a no decretar-li obediència a la història"*. Per tant, us proposem una lectura reflexiva i oberta d'aquest quadern didàctic per augmentar la vostra capacitat crítica, investigadora i respectuosa amb el medi i les cultures.

I. EL VEÏNAT DE LA VILA

Document 2

Evolució de la natalitat i la mortalitat des de l'antic règim fins la societat industrial contemporània.

• Basant-te en el gràfic del document 2, descriu amb les teues paraules l'evolució de la natalitat i la mortalitat.

• ¿Per què creus que la mortalitat té puntes de serra a l'antic règim?

Els censos* i padrons d'habitants* que actualment elaboren els ajuntaments i governs no existien abans. Per conèixer la quantitat de persones que vivien al barri històric de Petrer s'elaboraven una sèrie de llistes, relacions i recomptes amb finalitats religioses, fiscals o militars. Els censos i padrons demogràfics actuals permeten una

anàlisi de la natalitat, fecunditat, nupcialitat, esperança de vida, mortalitat, migracions, etc. Mentre que els llistats de l'antic règim únicament ens permeten conèixer el total de la població, sense poder accedir a molts més trets demogràfics.

A més, cal advertir una segona característica dels recomptes antics: en lloc de comptar persones i les seues característiques, compten unitats fiscals, això és, cases, veïns, focs... Quantes persones considerem per cadascuna de les unitats fiscals? Per fer la conversió es calcula que, de mitjana, una casa, veí o foc pot representar entre 4 i 5 persones. Per exemple, el cens de 1510 diu que a Petrer hi havia 99 cases, això és, entre 396 i 495 habitants.

Document 3

Documents que ens aporten informació sobre el veïnatge de Petrer.

- Llibres de Giradores. Són llibres elaborats pel comte d'Elda per saber els posseïdors dels bancals i rebre d'ells la renda feudal.
- Repartiment de la tacha. És un impost local sobre el veïnatge de Petrer per obtenir diners destinats a les despeses del municipi i, en conseqüència, s'elaboraven unes llistes per fer la recaptació.
- Repartiment del doctor. Per pagar el salari del metge de la comunitat també es feien unes llistes de les cases que deurién abonar l'impost.
- Dret de la sal i general del tall. N'eren dos impostos de la Generalitat sobre el consum de la sal i pel comerç de draps i roba. També s'elaboraven relacions del veïnat per controlar el pagament dels impostos.
- Veïnatges i censos manats fer per les Corts valencianes, la Generalitat, els ministres o els bisbats.

1.1. EVOLUCIÓ DEMOGRÀFICA.

El document 4 arreplega l'evolució de la població de Petrer al llarg de tres segles. Si comparem la primera i l'última data, el veïnatge petrerí es multiplicà per sis. Però aquesta observació amaga esdeveniments importants: el 1611 baixa estrepitosa de les cases habitades; el 1646 caiguda suau; el 1712 desapareix part de la població.

Document 4

Taula d'evolució de la població de Petrer a l'antic règim.

Any	veïns/cases/focs	habitants
1510	99	
1565	97	
1597	247	
1611	100	
1636	133	
1646	122	
1656	143	
1678	188	
1696	216	
1712	184	
1730	197?	
1768	-	1.576
1787	-	2.636

Activitat 2

A partir del document 4 calcula la població de Petrer en habitants, considerant que cada veï, casa o foc equival a 4'5 habitants.

Activitat 3

- Elabora una gràfica de corbes de la població de Petrer a partir de les dades dels habitants del document 4.
- Quines fases pots distingir?
- Perquè baixa la població petrerina els anys 1611 i 1712?

Les taxes de natalitat* i mortalitat* eren prou elevades –veure document 5. Però el que caracteritza més a l'antic règim és el creixement vegetatiu* irregular, és a dir, un any la diferència entre natalitat i mortalitat arribava al 15%. i el següent el creixement era negatiu, hi havia més defuncions que naixements. La causa d'aquestes diferències és la mortalitat catastròfica*. Els factors que poden determinar aquesta mortalitat imprevista són:

- *Malalties i epidèmies.* La pesta, la febre groga, el paludisme eren epidèmies que afectaven eventualment a la població –principalment de les ciutats– per les condicions mèdiques i sanitàries.
- *Problemes d'alimentació.* Una malaltia és pot convertir en epidèmia si les persones no estan prou alimentades. Una guerra, un cobrament excessiu d'impostos pel govern o el senyor feudal, una plaga de llagosta poden provocar problemes alimentaris entre el veïnatge.

- Guerres i conflictes socials violents.
- Augment dels impostos i la renda feudal. Si el govern o el comte d'Elda intenten cobrar molts impostos, poden provocar problemes en les condicions de vida del veïnat perquè no disposaran de prou aliments o diners per mantenir la casa o accedir als serveis mèdics i sanitaris.

Sabies Que...

La comare -madrina, matrona- estava encarregada a la comunitat rural de l'assistència a les dones prenyades parteres?

La resta dels serveis relacionats amb la salut sempre són exercits per homes: metge, apotecari, veterinari, barber-cirurgià?

El salari de la comare sempre és inferior al rebut pels homes i, a més, al moment del contracte o pagament del salari la comare resta subordinada al seu marit?

1.2. MORISCOS I CRISTIANS.

El nom de Petrer prové de la paraula Bitrir, que n'era el nom del castell i el seu terme a l'època musulmana. També es diu que el traçat sinuós dels carrers i carrerons dels barris antics tenen la seua tradició al món islàmic. Petrer, com molts pobles valencians de l'antic Sharq al-Andalus*, va ser fundada i tingué habitants de cultura islàmica al llarg de segles. Quan els exèrcits cristians dels nobles feudals -al capdavant anava Jaume I- conqueriren les terres i pobles musulmans, moltes d'aquestes comunitats es mantingueren amb les seues tradicions i cultura. Així, a Petrer romangueren els musulmans sota el poder dels nobles cristians i reberen el nom de mudèjars. Durant les Germanies (1519-1522) la població mudèjar valenciana fou convertida forçadament al cristianisme i, aleshores, reberen l'apel·latiu de moriscos.

Document 5

Comparació de taxes demogràfiques al País Valencià.

	Antic Règim	Any 2000
Taxa de natalitat bruta	30-40 ‰	8-13 ‰
Taxa de fecunditat	5-7 naixements per dona	1-2 naixements per dona
Taxa de mortalitat bruta	25-35 ‰	6-11 ‰
Taxa de mortalitat infantil	200-400 ‰	8-10 ‰
Esperança de vida	25-35 anys	75-85 anys

Activitat 4

Busca en un diccionari enciclopèdic les següents paraules: *Islam, musulmà, àrab, berber, mudèjar, morisc, moro*.

Per diversos motius econòmics, socials, polítics i culturals, el 22 de setembre de 1609 es publica a les terres de l'antic regne valencià el ban d'expulsió de la comunitat morisca. Més de 125.000 persones foren arrancades a tot arreu del País Valencià de les seues cases, tradicions, hortes i carrers. Més d'un terç de la població valenciana tingué que oblidar el seu passat a les terres valencianes i iniciar una nova vida als pobles i ciutats del nord d'Àfrica.

Pràcticament, tots els pobles de les comarques de les Valls del Vinalopó minvaren la seua població –veure document 7-. Segons un cronista oriolà del segle XVIII, Petrer tenia l'any 1597 un total de 240 famílies morisques i únicament 7 cristianes. El poble es quedà buit, desolat, sense vida als carrers, cases i camps. Més de 1.000 persones deixaren enrere la seua vida material i se'n portaren els records i la memòria d'un poble.

Activitat 5

- Llig atentament el document 6.
- ¿Com es va expulsar la comunitat morisca?
- ¿Què es féu amb les seues propietats?
- ¿Quines persones morisques restaren als seus pobles i per quins motius?

Document 6

Ban de l'expulsió dels moriscos (22 de setembre de 1609).

Primerament, que tots els Moriscos d'aquest Regne així homes com dones, amb els seus fills, d'ací a tres dies de quan fóra publicat aquest ban als llocs on cadascú visca i tinga la seua casa, se n'isquen, i vagen a embarcar-se [...] per passar-los a Barbaria.

Ítem, que qualsevol dels dits Moriscos que amagara o enterrara part de la hisenda que tinguera per no la poder dur amb ell, o la posara foc, i a les cases, sembrats, hortes, o arbredes, incórreguen en la dita pena de mort els veïns del lloc on açò succeïra. I manem s'execute en ells, per quant la seua Majestat ha tingut per bé de fer mercé d'aquests béns, immobles i mobles, que no poden dur amb sí, als senyors dels vassalls dels quals foren.

I perquè es conserven les cases, enginyers de sucre, collites d'arròs i els regadius, i puguen donar notícia als nous pobladors que vingueren, ha sigut la seua majestat servida, a petició nostra, que en cada lloc de cent cases queden sis amb els fills i dona que tingueren [...] Advertim que han de ser preferits el més vells, i que només tenen per ofici cultivar la terra, i que siguen dels que més mostres hagueren donat de cristians, i més satisfacció es tinga que es reduiran a la nostra santa fe catòlica.

Ítem, els xicons i xicones menors de sis anys, que foren fills de cristià vell, s'han de quedar, i sa mare amb ells, encara que siga Morisca. Però si el pare fóra Morisc i ella cristiana vella, ell serà expel·lit i els fills menors de sis anys quedaran amb la mare.

Document 7

Habitants moriscos i cristians dels pobles de les Valls del Vinalopó i el Baix Vinalopó abans de l'expulsió morisca.

Poble	Moriscos			Cristians			Total		
	Veïns	Habitants	%	Veïns	Habitants	%	Veïns	Habitants	%
Petrer	240	1.080	97'2	7	31	2'8	247	1.111	100
Elda	400	1.800	86'9	60	270	13'1	460	2.070	100
Monòver	450	2.025	100	-	-	-	450	2.025	100
Novelda	560	2.520	100	-	-	-	560	2.520	100
Montfort	-	-	-	230	1.035	100	230	1.035	100
Asp	570	2.565	100	-	-	-	570	2.565	100
Elx	400	1.800	29'8	950	4.225	70'1	1350	6.025	100
Crevillent	400	1.800	100	-	-	-	400	1.800	100

L'espai deixat a Petrer per la comunitat morisca expulsada és ocupat el 1611 per 100 famílies cristianes que arriben de Castalla, Onil, Biar, Xixona i l'horta d'Alacant. Els cognoms que apareixen a la carta pobla* de 1611 són: Poveda, Rico, Navarro, Tortosa, Bernabeu, Mestre, Payà, Esteve, Miralles...

Activitat 6

- *¿Quina opinió raonada et mereix l'expulsió morisca de 1609?*
- *Indica alguns conflictes actuals del món on hi hagen comunitats expulsades i/o refugiades.*

Document 8

Embarcament dels moriscos expulsats.

1.3. HOMES, DONES I VÍDUES.

A partir dels llistats demogràfics de l'antic règim és prou difícil conèixer la composició de la població per edats i per sexe. Hi ha que recordar que són censos i recomptes amb finalitats fiscals, religioses i militars, per la qual cosa es la família o la casa l'element comptable, considerant-ne l'home el titular social i fiscal. En alguna ocasió apareix una dona com a titular, bé perquè és propietària soltera o, molt excepcionalment, perquè encara que siga casada és titular d'una propietat separada d'aquelles que posseeix el seu marit.

Document 9

Titulars de les cases i famílies a Petrer al segle XVII.

Any	Homes	Dones	Vídues	Herències	Total
1636	117	1	13	2	133
1655	121	-	24	1	146
1669	106	3	35	10	154
1678	143	4	36	5	188
1682	144	4	34	7	189
1696	168	8	37	3	216

Si abunden les dones vídues. Aquestes dones administren les propietats familiars després de la mort del marit. El percentatge de vídues que apareixen com a titulars de cases i famílies augmenta, per exemple, al llarg del segle XVII: a la primera meitat són al voltant del 10 %

Sabies Que...

La vídua, segons estipulaven molts testaments dels marits, tenia l'obligació de romandre en aquest estat civil per a no perdre les possessions del seu marit?

i després de les epidèmies de pesta bubònica de 1647-1652 arriben a ser el doble. Això pot significar que davant problemes de malalties els homes morien abans que les dones i la població jove (per açò també augmenten les herències de menors de edats orfes).

Únicament el cens de Floridablanca de 1787 aporta dades sobre l'edat, el sexe, l'estat civil de la població i el treball de la població activa*. La població juvenil –menys de 16 anys– suposa el 27% del total i actualment és el 20 %; predomina la població adulta. Hi ha més dones que homes, la sex ratio* és del 103 %. Respecte al treball, predominen els camperols

(327) front als treballs artesans (29); cal destacar que hi ha 18 persones adscrites al clergat i únicament 6 estudiants.

II. LA TERRA I EL RAMAT

L'agricultura era l'activitat econòmica principal de les persones abans de la revolució industrial i de la arribada de les fàbriques. La majoria de la població de Petrer treballava el camp i criava animals. Podem dir que hi existia una cultura agrària, és a dir, una forma de relacionar-se i d'entendre la vida on la terra era un element central.

Document 10

Taulells decoratius amb imatges de la vida quotidiana al camp.

Observa el document 10.

- ¿Quin grup social hi és representat?
- ¿Amb quines activitats hi és relacionat el grup social representat? (Describe i explica cadascuna d'aquestes activitats).

2.1. BANCALS I HERETATS DEL CAMP DE PETRER.

Hi ha dos tipus de terra: el secà i el regadiu. La distinció es basa en l'existència d'una xarxa de sèquies per al reg regular i uniforme d'unes parcel·les*. Així, doncs, els bancals de secà únicament disposen de l'aigua de pluja.

El camp de secà de Petrer es molt gran, a més de muntanyós. Els ramaders i camperols posaven noms als elements naturals (serres, alts, penyes, canyades, rambles...) i als espais de treball i residència. A l'interior muntanyós del terme municipal l'espai agrícola s'instal·la en valls i vessants accessibles, omplint el camp de Petrer de reduïdes àrees conreades. Entre la vall del riu Vinalopó i el massís del Maigmo trobem una llarga sèrie de partides* amb bancals de secà: l'Esquinal, el Palomaret, Puça, la Pedrera, Catí, Capralla, l'Almortxó, l'Almadrava, el Ginebre, Salinetes...

El bancal –també denominat parcel·la– és la unitat bàsica de treball de la terra, amb uns límits clars i uns conreus específics que després estudiarem. Al secà les parcel·les eren denominades antigament *tros*, *sort*, *sorteta* o *bancal*; n'és un exemple la compra el 10 de gener de 1668 de Jeroni Amat d'"una sort de terra campa" en la partida de l'Esquinal.

Al secà també hi trobem les heretats*. Són unitats d'explotació i de residència. L'heretat és

un conjunt de bancals, amb casa per a la família camperola que hi viu pràcticament tot l'any, corral per al ramat (ovelles, cabres, gallines, conills, ànecs...) i era per a batre els cereals. Hi ha heretats per tot arreu del camp de Petrer: Rabosa, l'Avaiol, l'Alaig, Catxuli, la Gurrama, la Foia Falsa, el Palomaret...

Document 11 *L'heretat de Catxuli.*

2.2. EL REGADIU PETRERÍ.

L'aigua aportada artificialment a les parcel·les* permet assegurar la collita i augmentar la producció. Per això, totes les comunitats agràries sempre posseïen uns espais de regadiu vora el poble. A Petrer —a part dels petits regadis de les heretats de secà— es distingien dos regs o àrees regades amb aigües diferents: les hortes, oliveres i vinyes de dalt regades a partir

de la Bassa Fonda i les vinyes de baix regades a partir de l'aigua del Vinalopó que arriben per la Sèquia de Dalt d'Elda.

Document 12

La Bassa Fonda, localitzada antigament als afores del poble, emmagatzemava l'aigua per al reg de l'horta.

La Bassa Fonda es localitzà fins l'any 1975 entre la plaça de Baix i el carreró de la Bassa. N'era d'origen musulmà, construïda als afores del poble, on començava l'horta. Va ser destruïda després de segles d'ús camperol. A través de 5 quilòmetres de sèquies i aqüeductes per la rambla, l'aigua arribava de Puça on hi ha uns qanats* o mines que extreïen l'aigua del subsòl. Fins l'any 1965 aquestes mines donaren aigua per a les hortes, molins, abeuradors i fonts públiques de Petrer. Ara pràcticament són eixugades perquè els pous amb motors extrauen tanta aigua que buiden les galeries i bosses subterrànies. Per augmentar l'aigua aportada al regadiu petreri, el veïnat construí un embassament a l'estret de Catí els anys 1678-1680.

Sabies Que...

El Pantanet de Petrer (1678-80) fou uns dels primers pantans valencians, com els de Tibi, Elx, Ontinyent i Elda?

Per problemes tècnics, l'embassament acumulà molts arrossegaments de les rambles i a començament segle XVIII ja no funcionava?

És un dels monuments històrics més importants del nostre poble, amb la mateixa categoria que el castell, l'aqüeducte de la rambla de Puça o l'església?

El regadiu es dividia en franges. Primerament, vora les cases del poble, les hortes, petits bancals de 2.400 m² -dues pistes d'handbol- dedicats a hortalisses, verdures, fruiters i cereals. A continuació les oliveres, arbres mil·lenaris del Mediterrani aprofitats per obtenir oli i olives per adobar; en aquests bancals d'oliveres plantaven blat i civada. En tercer lloc les vinyes, les de Dalt regades amb aigua de la Bassa Fonda i les de Baix amb aigua del riu Vinalopó; s'obtenia raïm de taula, panses i vi.

A partir de la lectura del document 13 elabora, de manera plàstica i artística, un còmic.

Document 13

Atrapada entre dos móns.

"Quan vaig recobrar la serenitat em vaig adonar de l'existència d'un lletrer gravat en una llosa on es podia llegir: Bitrir. ¡Quasi em desmaie! Havia viatjat arrere en el temps i em trobava a l'Edat Mitjana. No ho podia creure. Havia d'inspeccionar aquell poble, que en definitiva era el meu [...]. Conforme anava davallant pels empedrats dels carrers veia diferents tipus de cases que coincidien, tanmateix, en el seu encalat de la façana i en la forma arquejada de les seues finestrals. Finalment, vaig arribar a la plaça de la Mesquita Major de la població sense cap problema, i al cap d'uns segons vaig reconèixer el lloc. Es tractava de la Plaça de Baix on a la meua època s'alçava l'església principal.

Em vaig arriscar a penetrar un poquet més en aquella meravellosa atmosfera i vaig entrar en un edifici molt original [...] No hi havia cap dubte, era el que en àrab es deia bait al-moslay i constituïa la primera sala d'uns banys públics [...].

A causa de la meua intrèpida curiositat vaig restar per uns minuts més al meu amagatall. Amb molt d'esforç vaig desxifrar algunes de les coses que els personatges deien mentre descansaven damunt de les artesanes catifes. Parlaven de millorar el sistema econòmic de la ciutat. Bitrir es basava fonamentalment en l'agricultura i era precis que construïren més canals que apropiassen als camps l'aigua que brollava dels manantials naturals de Cattí, l'Almadrava, l'Horteta, Ferrussa i Caprala per al cultiu de regadiu que acabava d'iniciar-se"

Cristina Pérez i Esteve, 1992.

2.3. L'AGRICULTURA.

Les famílies camperoles, treballadores de la terra mitjançant unes tècniques tradicionals que tot seguit estudiem, n'obtenien la collita després d'haver-la conreada: blat, ordi, sègol, civada, olives, raïm, pomes, albercocs, alls, faves, bledes, dacsa, etc.

A. Els conreus.

Els cereals eren l'aliment bàsic de les persones dels pobles mediterranis. A Petrer plantaven al mes d'octubre principalment blat -forment- al secà i al regadiu per a transformar-ho després en farina als molins hidràulics. L'ordi també és conreava a la terra campà del secà, del qual es dedicava una part a l'alimentació dels animals, igual que el sègol i la civada.

El panís és un altre cereal conreat principalment al regadiu. El panís és una varietat del mill, d'origen asiàtic, que no hi ha que confondre-ho amb la dacsa, d'origen americà, que apareix a la veïna horta d'Elda com "panís de les Índies".

Les oliveres es plantaven al regadiu i al secà. Es dedicaven únicament a alimentació humana -oli i olives adobades- i no per a transformació artesana en sabó com ho feien a la ciutat d'Elx.

La vinya, de secà i regadiu, produïa raïm de taula, panses i vi. La partida petrerina dels Sequers, vora l'actual esplanada, rep aquest nom pels espais

Sabies Que...

Els cereals i la farina estaven parcialment garantits a partir de 1640 amb la creació dels establiments municipals de l'"Asegurada de la farina" i l'"Almazén del forment"?

El primer torn de reg de la Bassa Fonda s'iniciava entre l'1 i 15 d'octubre, coincidint amb l'època de la sembra dels cereals?

Totes les olives devien ser transformades en oli, excepte cafís i mig que cadascuna de les famílies camperoles podien adobar per a consum domèstic?

dedicats al secat del raïm i l'obtenció de la pansa. La producció de pansa blanca i pansa negra va ser prou destacable els segles XVI i XVII ja que, fins i tot, es va exportar pel port d'Alacant. La tradició de transformar el raïm en pansa és musulmana, perquè a l'Alcorà* es prohibeix el consum de vi i a Petrer la població morisca mantingué aquesta herència. Al llarg del segle XVII i XVIII, una vegada expulsada la comunitat morisca, la transformació de vi augmenta progressivament. El 1627, 18 camperols produïren 1.000 cànters* de vi i el 1642 ja hi són 54 camperols i 2.750 cànters de vi. A les darreries del XVIII la producció de més de 100 camperols és de 15.000 cànters i ja no es produeix gens de pansa.

La comunitat morisca conreava al regadiu hortalisses i fruiters. Hi combinarien el conreu de melons, alls, cebes, faves amb el d'albercocs i pomers. Aquest policultiu* d'horta, d'autoconsum familiar, continuarà als segles XVII i XVIII.

Les figueres és un arbre molt estés pel terme de Petrer, plantat als marges i ribes de camps i camins del regadiu, del Campet i del secà, o en combinació amb oliveres i ametllers.

L'ametller, arbre predominant del paisatge agrari de Petrer el segle XX, és gens conreat a l'antic règim. De tant en tant trobem algun bancal "*plantat ara de present de vinya amb moltes figueres i alguns ametllers*" al regadiu o a les partides de l'Alaig, Puça o Caprala.

Per acabar, el camperolat petrerí conrea o recol·lecta plantes medicinals o d'aprofitament artesà. La *matalafuga* o anís es conrea a les terres de secà de la partida de Puça i l'*espart*, herba graminia de creixement espontani als terrenys i vessants del terme municipal, és collit pel veïnatge per a fer estores, alpagates, cabassos...

Document 14

Ametllers i oliveres en una parcel·la de Caprala.

B. Associació i rotació de conreus.

El camperolat de l'Antic Règim sabia que la terra, constituïda de materials minerals i orgànic, és una fàbrica viva extraordinàriament complexa i rica. A la terra hi ha una intensa activitat biòtica, perquè està poblada de molts éssers vius, invisibles a simple vista: bacteries, fongs, algues i microfauna, com per exemple els beneficiosos cucs de terra que fan una acció bioquímica insubstituïble. La fertilitat de la terra depèn de l'equilibri entre els minerals, els materials orgànics microscòpics, els animals vertebrats i invertebrats, la flora espontània i, en definitiva, del manteniment d'una capa d'*humus** que serveix com a rebost dels conreus.

Per a mantenir la qualitat de la terra cal practicar el *policultiu**, és a dir, combinar i associar en una mateixa parcel·la diversos conreus, perquè si un bancal sempre es conrea amb la mateixa varietat -per exemple, blat- el seu consum d'elements minerals i orgànics esgotarà la terra. L'associació de plantes en un mateix bancal les permet una influència mútua beneficiosa, pràctica coneguda tradicionalment. Per exemple, a les cultures andines associaven dacsa i fesol, a l'Àsia monsonica arròs i soja i a l'Àfrica subtropical mill i niebés -fesol petit.

Aquesta pràctica apareix documentada a Petrer. Apareixen les següents combinacions:

Document 15
Treball familiar i associació de conreus
a l'agricultura tradicional.

cereal entre les vinyes i oliveres; cereals, oliveres i figueres als marges; oliveres i ametllers; cereals i vinyes... A l'horta l'associació entre conreus de regadiu era més intensa entre cereals, lleguminoses i hortalisses.

L'associació de conreus inclou l'existència de tanques i closos vius, amb plantes. Molts bancals d'horta eren tancats de magraners, figueres, llorers, tamarits, codonyers, parres... Els tancats i closos són importants pel seu paper de regulació climàtica, protecció de l'erosió, manteniment dels equilibris ecològics i possibi-

litat d'obtenció de produccions suplementàries –aliments, fusta, farratge, bolets... Els marges* del secà hi eren fixats mitjançant la plantació d'arbres i matolls (figueres, ametllers, lledoners, ginebres, rosers...) que ocasionalment podien acomplir el paper de tanques.

Però hi ha un altre factor que cal destacar: la rotació* temporal de conreus en una mateixa parcel·la, perquè les plantes consumeixen diferents elements orgànics i minerals de la terra. Aquesta alternança és diferent al secà i al regadiu. Als bancals de secà els cereals faran la rotació biennal o triennal, estiguen o no associats a arbres o vinyes. El guaret* en aquesta rotació és fonamental, perquè serveix per recuperar la terra elements orgànics mitjançant les plantes espontànies i, alhora, pasturen les raberes de cabres i ovelles. Al regadiu la rotació entre lleguminoses, hortalisses i cereals no precisa de guaret, doncs l'aigua i els adobs animals i vegetals aporten suficients nutrients a la terra.

En definitiva, l'associació i rotació de conreus permetia el sosteniment d'un agrosistema tradicional, amb una varietat i biodiversitat que hi permetien l'estabilitat. A més, podem parlar d'una economia eco-integradora, doncs les famílies camperoles combinaven agricultura i ramaderia, aprofitaven els recursos forestals i minerals i recol·lectaven plantes de l'entorn.

- Emparella els conceptes de la columna A amb els de la columna B.
- A continuació explica la relació entre els conceptes emparellats.

A	B
Cereals	Comerç
Regadiu	Rotació
Panses	Guaret
Ovelles	Policultiu

2.4. LA RAMADERIA: MULES I OVELLES.

Josep Montesinos diu de Petrer els darrers anys del segle XVIII: "*Sus montes están poblados de robles, encinas, pinos y carrascas, tienen buenos pastos para la manutención de la cria de ganado lanar de sus alquerías*". Per al cicle agrari el nombre de caps de ramat, tant els animals de transport com d'alimentació i profit artesà, és molt important pels adobs orgànics animals obtinguts i pel complement que suposen per a l'economia camperola.

La ramaderia que tot seguit estudiem la classifiquem en tres tipus. Per una banda les rabetes de moltons, ovelles i cabres per profit de la llet, la carn, la llana i la pell. Per altra banda els animals

de llaurada i transport (bous, mules, cavalls, arriots i someres). I, per últim, el ramat casolà (porcs, gallines, conills, ànecs, abelles...).

La muntanya no conreada proporcionava un extens terreny de pasturatge al ramat local i foraster; els camps de cultiu, irrigats o de secà, després de la collita són per a l'herbatge de moltons, ovelles i cabres. A Petrer, com a la resta de comunitats valencianes de l'antic règim, hi ha un bovalar* per al pasturatge de les rabetes locals. El bovalar és un espai estrictament acotat per a l'ús exclusiu del veïnatge de la vila, que comprenia la serra del Sit i les hortes. La circulació de rabetes forasteres es fa per la xarxa d'assagadors*, és a dir, pels camins reservats per al trànsit del ramat. Un assagador travessava el terme de Capralla fins Salinetes. Algunes cases situades a la perifèria de

Document 16

Després de la collita, els camps de secà són per a l'herbatge d'ovelles, cabres i moltons.

Sabies Que...

La sal és un important complement en l'alimentació de les mules, cavalls, ovelles i cabres que no freqüenten terres riques en pastures tendres?

Era obligatòria la compra de sal a les saleres que eren propietat del rei?

Hi havia una salera al lloc de les Salines, dins del comtat d'Elda però propietat reial, que produïa sal a partir de l'aigua salada de la llacuna?

la vila, per la part de la Foia, on hi havia solars per a fer noves cases i es localitzaven molts corrals per al ramat veí, afronten amb l'assagador que va fins Salinetes i Novelda.

Segons les ordenances de la vila de Petrer de 1658 els bous eren animals de força utilitzats per al treball del camp. A les darreries del segle XVII el bou és substituït, per diversos motius, en les feines agràries de Petrer per mules i cavalls. Enfront de la profunditat i trencament de les noves terres que fa el bou, l'ús de mules i cavalls va permetre un major accés, mobilitat i treball dins els bancals de regadiu. El bou és ali-

Document 17

L'abeurador de Caprala.

mentat a les deveses i guarets*, i per a la ramaderia cavallina cal que una part de l'explotació agrària es conree de civada i ordi per a la seua

Document 18

Animals de transport i llaurada a Petrer l'any 1793.

	Transport	Llaurada	Total	Propietaris
Mules	19	81	100	-
Cavalls	23	58	81	-
Total	42	139	181	93

Document 19

El cavall es convertí en un animal de llaurada imprescindible.

alimentació. A més, "les mules gallegues de pel negre" i els cavalls són utilitzats per al transport. Els traginers i carreters de Petrer compartien amb mules i cavalls per a portar el vi i les panses al port d'Alacant i abastar la vila de blat, arròs, bacallà, sabó, espècies, sal...

Pràcticament totes les famílies tenien ramat casolà. Gallines per a obtenir ous i carns dels polls; conills i porcs per alimentació; abelles per a recol·lectar mel...

Document 20

Bucs d'abelles d'espart a la finca de l'Administració.

Activitat
10

Realitza la següent sopa de lletres on trobaràs deu paraules relacionades amb l'agricultura i la ramaderia.

P	O	L	I	C	U	L	T	I	U
T	V	O	H	M	U	L	A	Z	I
S	E	C	À	A	P	R	L	V	D
V	L	G	S	P	U	G	B	E	A
O	L	S	Z	T	E	R	A	U	G
B	A	N	C	A	L	H	N	R	E
B	L	T	Ó	I	C	A	T	O	R

III. PRODUIR, CONSUMIR, COMPRAR I VENDRE

Per a consumir el blat produït als bancals, el camperolat necessita transformar-ho mitjançant la mòlta i el foc. És a dir, l'activitat rural precisa una sèrie de tallers i comerços per a continuar les activitats agràries i completar el procés de producció*. En aquest capítol estudiem alguns exemples de l'artesania i el comerç existents a la vila de Petrer a l'antic règim: els molins fariners, els molins de pólvora, l'almàssera d'oli, els forns de coure pa, els forns d'algeps i calç, els forns de cantereria, la tenda de la vila, la carnisseria, la taverna i la fleca. Cal recordar que el comte d'Elda, senyor feudal de la vila de Petrer, controlava gairebé tots els tallers i comerços del poble,

Document 21

Oficis segons una representació del segle XVIII.

Activitat
11

Observa el document 21.

- ¿Quin grup social hi és representat?
- ¿Quines activitats realitza?
- ¿Observes una divisió del treball* entre dones i homes?

això és, posseïa el control d'importants mitjans de producció* en l'activitat econòmica de la comunitat camperola.

3.1. **ELS MOLINS DE LA RAMBLA DE PUÇA.**

Un molí és una màquina que, mitjançant cops o refregaments, transforma una primera matèria en pols, pasta, líquid o làmines. Per a fer el treball cal una font energètica, que a l'època preindustrial de l'antic règim podrien ser les persones, els animals, l'aigua o el vent. A Petrer no trobem cap molí de vent, fins l'arribada de les molinetes fa un segle. Des de la disminució del nombre d'esclaus a Europa i la desaparició dels petits molins manuals, l'energia humana no va ser gairebé utilitzada als molins.

A la vila de Petrer s'usaven animals (bous, mules i cavalls) per a moure les rodes del molí d'oli, la nomenada "*almàssera de la senyoria*". Tot el veïnatge era obligat a moldre la collita d'olives a

aquesta única almàssera, propietat del comte d'Elda, localitzada a l'actual carrer de la Font, al costat de l'església. Les almàsseres es componien de molí, premses, gerres, piques, una llar per a calfar l'aigua i, en ocasions, una menjadora per a l'animal de tir. El procés de producció de l'oli constava de tres fases: mòlta de l'oliva, premsat de la pasta i recollida de l'oli per decantació. A Petrer aparegueren dues noves almàsseres a les darreries del segle XVIII de propietat de veïns de la vila.

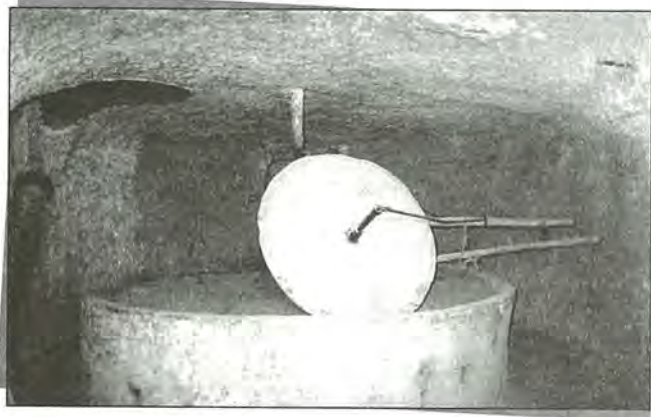

Activitat 12

- Explica els conceptes: energia hidràulica, energia eòlica i energia elèctrica.
- Assenyala un avantatge i un inconvenient de cadascuna de les energies esmentades.

Document 22

Almàssera d'oli localitzada actualment a la Romana.

Document 23

El molí fariner de l'Assut a la rambla de Puça, d'origen musulmà, avui es utilitza com habitatge i vaqueria.

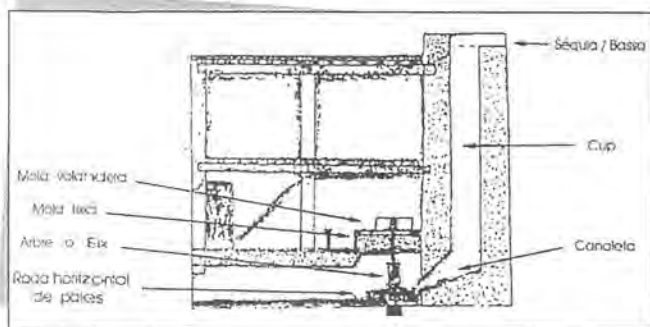
L'aigua de la rambla de Puça era aprofitada per moure les rodes dels molins de pólvora i fariners. Tenim notícies que l'any 1690 funcionaven dos molins hidràulics de farina i tres de pólvora a la rambla de Puça; tal vegada, per això també apareix el topònim "*rambla dels molins*". L'any 1836 –finals de l'antic règim– existien a Petrer 4 molins fariners; dos de tradició musulmana –el molí de l'Assut i el molí de la Canal–

propietat del comte d'Elda i dos construïts a començament del segle XIX –el molí Nou i el molí del Ginebre– propietat particular de comerciants. El primer molí de pólvora es va construir l'any 1655.

Els molins fariners, mitjançant el refregament de dues pedres, transformaven el blat, ordi, civada o sègol en farina. El funcionament d'aquest molí hidràulic es basa en el cup, una espècie de massissa ximenera que s'alça per sobre la teulada de l'edifici. L'aigua encaminada per la sèquia es precipitava pel cup i el salt de l'aigua, amb la força de la caiguda, donava moviment a les rodes de pales de fusta. Mitjançant un eix –arbre– el moviment era transmés a la mola voladora de pedra per a moldre el cereal.

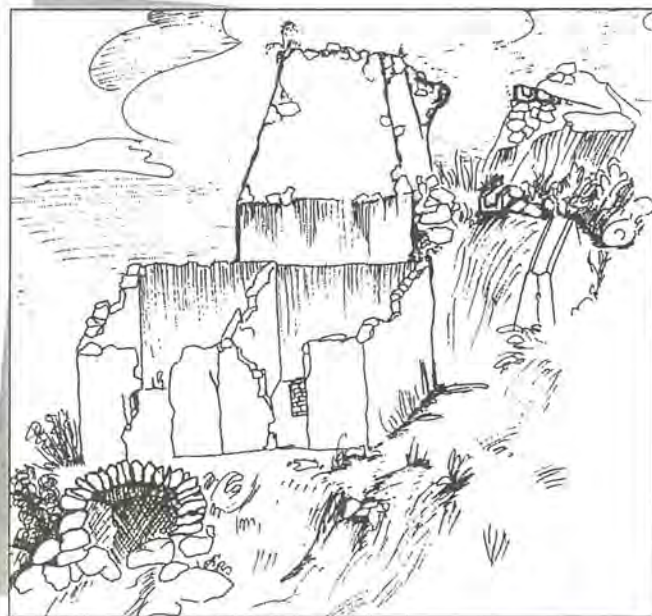
Document 24

Reproducció de l'esquema del molí de Pasqual Vasalo construït el 1818 al punt de confluència de les rambles de Puça i del Ginebre.

Document 25

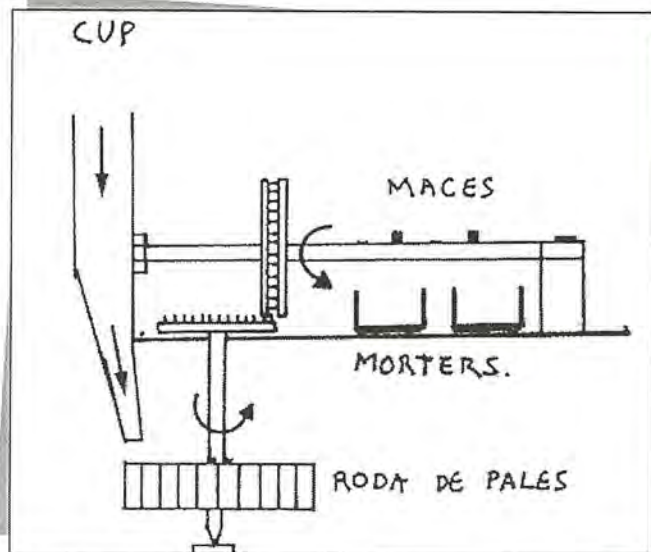
Dibuix dels vestigis actuals del molí de la pólvora a la rambla de Puça.

Els molins de pólvora, mitjançant colps alternatius, trituraven el salnitre, el sofre i el carbó vegetal en pólvora. El document 25 representa els actuals vestigis del molí de la pólvora conservat a la rambla de Puça. L'aigua, després d'un salt de 7 metres, movia la roda de pales de fusta allotjada a l'inici del cacau, que és la galeria amb volta que veiem en la part baixa del front de l'edifici. El cacau dirigia l'aigua cap a la rambla, una vegada ja havia empenyat la roda de pales. Una dependència manté dos morters per a triturar la pólvora. Als murs encara persisteixen els forats on estaven recolzades les bigues que sostenien els martells que picaven la pólvora.

Document 26

Esquema de funcionament d'un molí de pala horitzontal amb cup utilitzat per a picar pólvora a través de colps alternatius.

3.2. ELS FORNS.

Un forn és un lloc clos dins el qual es produeix calor per la combustió de llenya o carbó per a coure alguna cosa, i que té una obertura –boca– per on s'hi fica el combustible, es carrega i descarrega de la cosa que es cou, i entra l'aire necessari per a la combustió.

A Petrer hi havia forns de diferents tipus i destinats a coure diverses coses: forns de pa; forns de calç; forns d'algeps; forns de cantereria o de terrisseria; i, encara que no és un forn per la seua forma, les carboneres, munts de llenya disposats en forma convenient per a fer carbó vegetal.

Activitat 13

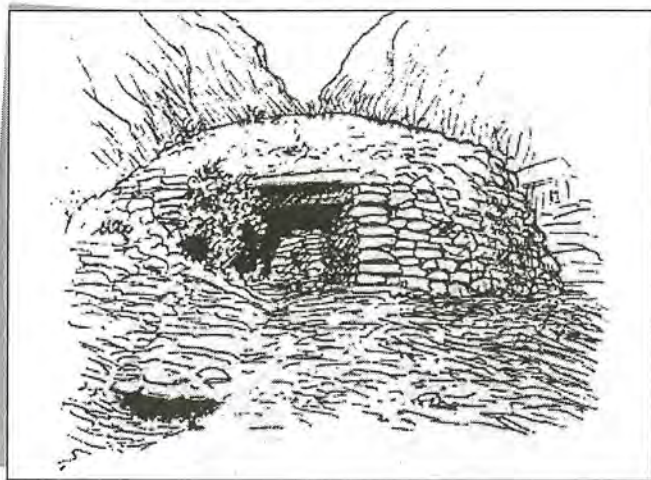
• Ordena, d'una manera lògica, els dibuixos següents que representen diversos passos del procés de producció del pa.

• A continuació explica aquest procés de producció.

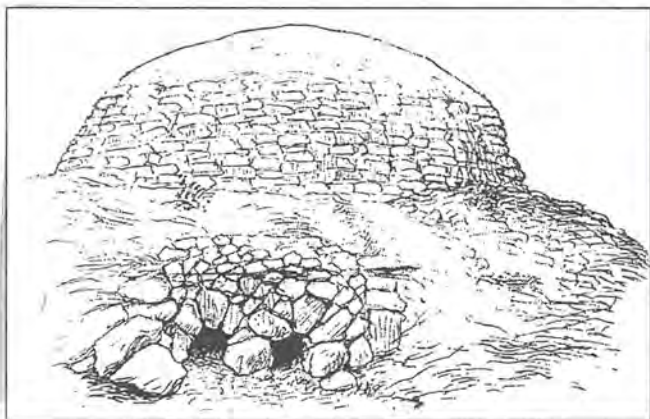
Document 27

Dibuix d'un forn de calç, del qual hi havia pel terme de Petrer, com la calera de la rambla de Puça o la calera del carrer Velázquez, utilitzades per a fer la calç necessària per a la construcció.

Document 28

Un forn d'algeps, que s'usava quan es feien obres públiques d'envergadura -Pantanet i els pous de neu de Catí-.

Els forns per a coure pa són els més antics i importants de la vila de Petrer. Hi existien dos, propietat del comte d'Elda: el Forn de Dalt i el Forn de Baix. N'eren, possiblement, d'origen islàmic. El més antic era el Forn de Dalt, localitzat al cantó dels actuals carrers Major i Forn Major, i el Forn de Baix es situava a l'actual carrer Pedro Requena. Aquests forns eren de reduïdes dimensions, amb una boca baixa a la qual s'accedia descendint dos o tres esglaons, per la qual es ficava la pala plena de massa. Els forniers s'encarregaven d'arreglar llenya i calfar el forn, mentre les dones portaven de casa les plates amb les masses de pa, pastissos i galetes. Els forniers cobraven una part del pa cuit. El 1769 G. Pérez Sarrió construí un nou forn al cantó dels carrers Prim i Vicent Amat, encara que el comte d'Elda s'hi va oposar, perquè d'aquesta mena perdria el control del *procés de producció** i transformació dels cereals en farina i pa.

Sabies Que...

Els cànters necessiten, com a primeres matèries, argila, aigua i sal?

El tipus de forn canterer de Petrer -com al poble d'Agost- era l'hispano-morisc, també anomenat àrab o moruno?

Una vegada ple el forn d'olles i cànters, es tanca la porta amb rajoles i una mescla de fang, calç i cendra per a fer la cocció més eficaç?

Els forns canterers han sigut importants per a fer olles, gerres, teules, rajoles i alcadufs, materials indispensables per a la construcció i per a emmagatzemar aliments i líquids. La primera notícia d'una terrisseria a Petrer data del 1655 i del primer forn canterer del 1667. El segle XVIII ja es parlava del carrer de les cantereries i de la costera de les cantereries. És a dir, l'activitat artesana del treball del fang ja hi era important.

Document 29

Actual forn de pa de la ciutat marroquina de Fes.

D'aquest tipus eren el Forn de Dalt i el Forn de Baix de Petrer.

Document 30

Permís de l'11 de juliol de 1667 del comte d'Elda per a que Batiste Bedós construísca un forn per a coure cànters a la vila de Petrer.

"Don Joan Andreu Coloma, comte d'Elda, estableix, dona i cedeix a Batiste Bedós, canterer resident a la vila de Petrer, i als seus, un puesto ho ben vist li serà en dita vila de Petrer per a fer un forn de coure cànters, ab cens perpetuo de dos lliures de moneda real de València per dit forn, pagadores cascun any al molt il·lustríssim senyor comte d'Elda i als successors de sa Senyoria en lo dia i festa de cap d'any, començant a fer la primera paga en lo dia i festa de cap d'any de mil sis-cents seixanta-nou. E com fos present, lo dit Batiste Bedós accepta lo dit establiment de dit forn de coure cànters en la forma dita i per dites dos lliures de dita moneda pagadores cascun any de cens perpetuo".

3.3. LES BOTIGUES DE LA VILA.

En aquest epígraf estudiem quatre tendes de distribució i comercialització de productes: tenda, taverna, fleca i carnisseria, que en són propietat del comte d'Elda. Són activitats no exactament agràries o artesanes, encara que en són fonamentals per a la vida del veïnat.

La tenda és l'únic establiment de venda de queviures que hi havia a Petrer, excepte les fires anuals i el mercat setmanal. El comte d'Elda va cedir la gestió de la tenda al consell particular de la vila -l'ajuntament-, el qual l'arrendava anualment. El botiguer es comprometia a abastar diàriament al veïnat-

ge d'arròs, tonyina, bacallà, sardines, oli, formatge, sabó, aiguardent, tabac, espècies... En el contracte els preus dels productes queden regulats: l'arròs pot pujar-ho el botiguer un diner per lliura de pes sobre el preu de compra i si té que anar a Xàtiva a carregar-ho rebrà una ajuda municipal; la tonyina pot pujar-la un real per arrova i rebrà una ajuda per anar al port d'Alacant a comprar-la; el bacallà del port alacantí li reporta un benefici al botiguer de 7 reals per quintar, però ha de portar bacallà bretó i no anglès; el rapè-tabac en pols per a ensumar- pot augmentar-ho en tres diners per unça... L'absència de qualsevol dels productes assenyalats al contracte, l'incompliment dels preus acordats o els fraus al pes dels productes li suposava al botiguer una sanció.

La taverna i la fleca eren de propietat comtal, cedides també al municipi. Es contractaven conjuntament per a vendre diàriament vi i pa.

Els forners de Petrer abastaven de pa a la fleca i el taverner comprava el vi a Petrer o Elda, sempre que fóra "bo i rebedor". Les dones i xics anaven a la taverna i la fleca a comprar vi i pa per a consum domèstic, i els homes acudien a la taverna per a beure, jugar i relacionar-se.

La carnisseria era contractada anualment pel carnisser al comte d'Elda. El carnisser devia abastar de carn diàriament al poble, per la qual cosa tenia dret a posseir un ramat pels camps i muntanyes del terme municipal i ser l'únic establiment de venda de carn que hi havia a Petrer.

Document 31

Lliurament de la tenda de Petrer
a Alexandre Gil l'any 1719.

"Entrego que hazen los señores Balthazar Tortosa de Josep, regidor primero y sus compañeros, a Alexandro Gil, tendero, de las alaxas del servicio de dicha tienda, las quales se obliga a dar quenta de hellas y son las siguientes:

Primero un caxón con su llave. Un pesso de metal mediano con su fiel de yerro. Una aseitera de barro de media libra para medir aseite y dos embudos, todo de oja de Milán. Una redoma de vidrio de poner el aguar-diente. Un cosiol de poner el javón con su cortadera de yerro. Un pesso de madera de pesar el javón. Otro pesso de yerro viejo de pesar el atún. Una cortadera de yerro de cortar el queso".

Document 32

Preus anuals del contracte de la tenda de Petrer.

Any	Lliures
1620	54
1634	50
1658	90
1683	120
1701	120
1716	182
1730	90
1751	210

Activitat 14

- Elabora una gràfica de corbes a partir del document 32.
- A continuació compara-la amb el document 4 i la gràfica que vares elaborar. ¿Hi ha alguna relació entre el nombre d'habitants i el document 32?

Document 32

Contracte de l'abastament de carn a la
vila de Petrer l'any 1688.

"1. Primo que lo arrendador de les carns haja de donar carn de macho i moltó bona i rebedora.

2. Ittem que no puga vendre carn mortecina i les reses que matara que entren per sos peus dins la carnisseria.

4. Ittem que no li puga faltar la carn en ningú dia d'obligació fins les nou hores del dia i si li faltàs se li donen quatre hores de temps per a portar carn a la carnisseria.

5. Ittem que lo carnisser haja de matar en lo temps de estiu de vesprada i arromanar de matí i en lo temps de hivern matar de matí i arromanar de vesprada.

10. Ittem que lo arrendador no puga portar per lo terme de la present vila més de vuit-centes reses, cinquanta més o menys, entenent-se que aquelles no puguen entrar en plantats ni en lo bovalar de les vinyes i olivars.

16. Ittem que se li dóna el bovalar següent que és del collado de Gregori Payà, alt amunt, fins los masets cremats i des d'allí senda avant de la Foradada que va al maset d'Irles, dret a les Penyes de les Montes, i d'allí baixa a les voltes de Varoni i munta als Castellares de l'Almadrava i d'allí de nou en dit collado de Gregori Payà, i si algú entràs ab ganado en dit bovalar puga penar-lo lo arrendador.

17. Ittem que ninguna persona puga vendre carn mortecina ni altra".

Activitat 15

- Fes una lectura atenta del document 33 i assenyala les característiques de l'abastament de la carn a Petrer.
- ¿Trobes diferències entre el comerç de la carn de l'antic règim i l'actual? Raona la resposta.

IV. LES CLASSES SOCIALS DEL SENYORIU DE PETRER

Document 34

El jugador de Petrer.

Açò va passar en aquells temps antics que hi havia dimonis ben abillats els quals solien visitar els camps i les viles quan algú se'ls encomanava.

En el carrer Major de Petrer, en una casa noble i gran com un convent, vivia tot sol un fadrinot d'uns quaranta anys, que li deien don Pere Mestre.

Aquell senyor tenia la bona colla d'amics molt inclinats tots a moure tabola, organitzar soparots i passar-se les nits entre saraus i feses. Don Pere tenia també un altre vici: el jugar-se els diners, i, com sol esdevenir a tots els jugadors que hi ha hagut en el món, a la llarga perdia les orelles.

De primer es jugà tots els diners de les col·lites; després vengué un mas per jugar-se'l. Per fi es va quedar amb la casa del carrer Major com a única heretat [...]

Una idea esgarrifosa va creuar pel seu cervell.

- Si em feia ric altra volta -prometé en forta veu-, donaria la meua ànima al dimoni [...]

- M'heu cridat, don Pere? -va dir inclinant-se en una lleugera reverència [...] Encara que ja us ho deveu suposar, us haig de dir que jo sóc el dimoni i que em diuen Capralenc el Fi -es presentà la visita.

Don Pere digué que se n'alegrava molt. I era la veritat.

- He sentit dir que voleu ser ric.

- Sí, no hi aneu gen enganyat. ¿Podeu dir-me, vós, dimoni muntanyenc, com puc tornar a ser ric? Us haig d'advertir que estic disposat a tot [...]

Don Pere va llegir el pergami, que contenia les clàusules habituals: ell es faria càrrec de la bossa de monedes que el farien ric, i, barata això, signava el document i es comprometia a donar l'ànima al dimoni a partir del terme de deu anys [...]

- Bé -advertí don Pere-; però us vull posar una petita condició. Us la donaré tot volenter. A partir dels deu anys comptats des d'avui, però no podreu venir per ella més que quan no hi haurà garrofes en els garrofers [...]

Llavors, don Pere, calculà que devia ser la mitjanit, l'hora de la partida a ca don Antoni el del Pla de Dalt. Es vestí com corresponia i poc després ja li responien de darrere la porta de la mansió [...]

Per a què contar més?

Don Pere va tornar a ser

ric en poc més de mig any. Comprà totes les seues antigues propietats amb els diners que guanyava, que, per cert, no eren tots de Petrer. Quan en aquest poble no quedà ja una moneda que jugar-li, anà a Monòver i a Novelda.

L'any següent va parar de jugar. La dienda era massa grossa, i amés a més, ja en tenia prou. Ara a cercar promesa. I la trobà a Novelda, alta i ferma, rossa com l'or. Es casaren ben prompte i ella fou la brillant mestressa de la casa del carrer Major; tingueren tres fills i una filla i, mentrestant, passaren el deu anys que el dimoni havia posat de terme a la seua felicitat terrenal [...]

A darrers d'octubre, don Pere, acabat de sopar, en tranquil·la companyia de tota la seua famí-

lia, xarrant de sobretaula, va veure aparéixer a la porta del menjador l'elegant figura de Capralenc el Fi. El cor li féu un bot! [...]

Enfilaren carrer avall i eixiren al camí d'Elda i cavaller i diable es pararen davall del primer garrofer que els vingué al davant [...]

- No s'ha complit el terme fixat, Capralenc -sentencià en veu forta don Pere-, perquè el garrofer és un

arbre que no para mai: quan no en té de madures en té de verdes! [...]

I és que aquell dimoni vivia a les terres altes, on no hi ha garrofers, i li eren quasi per complet desconeguts, almenys en el detall de la collita [...]

Enric Valor.

Activitat 16

· Llig el conte d'Enric Valor resumit en el document 34.

· Fes una llista dels elements urbans i geogràfics de Petrer i de la comarca que hi apareixen.

· ¿Quines classes socials són protagonistes del conte? Explica les seues característiques segons la recreació feta per Enric Valor.

4.1.

EL SENYORIU

I LA CARTA POBLA DE 1611.

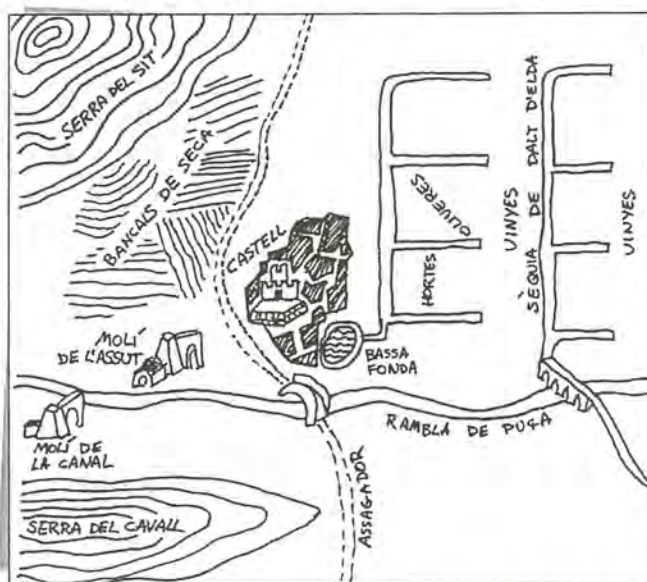
Petrer era una baronia. És a dir, les persones estudiades, la agricultura i ramaderia analitzada i els tallers i comerços presentats formaven part de la baronia de Petrer. Hom pot definir una baronia com el territori sotmés al domini d'un baró o noble feudal. En el cas de Petrer a l'època de l'antic règim n'era el comte d'Elda, que tenia poders jurisdiccionals, polítics i econòmics sobre el territori i les persones que hi habitaven i treba-

llaven. En conseqüència, el comte d'Elda era el senyor feudal d'aquesta baronia i, aleshores, baronia, senyoriu* i feu són conceptes semblants.

Durant el feudalisme*, el marc en què es desenvoluparen les relacions socials entre les clases socials* el constituí el senyoriu. La baronia de Petrer és el territori on s'estableixen i es desenvolupen les relacions entre la comunitat camperola i el noble feudal, entre la comunitat camperola i el medi natural, i on s'organitza la convivència entre les famílies camperoles.

Document 35

Croquis del senyoriu de Petrer a l'antic règim.

Aquestes relacions socials queden reflectides a les cartes pobles*. Les cartes de població valencianes –tant les del segle XIII com les XVII, i la de Petrer n'és un exemple– són documents històrics que reflecteixen i especifiquen els drets senyorials i camperols. Regulen la relació de la comunitat amb la terra, les obligacions de pagaments de rendes, delmes, lluïisme i fadiga, els monopolis senyorials, estableixen el poder local amb una cort judicial i organitzen l'estructura administrativa de la vila. Després de l'expulsió morisca, el comte d'Elda dona a les noves 100 famílies repobladores una carta pobla el dia 19 d'agost de 1611. Aquest document expressa la jerarquia de poders al senyoriu i les relacions entre el noble i el camperolat.

Llig el document 36 i elabora un llistat de les obligacions del camperolat al senyoriu de Petrer.

4.2. ELS COMTES D'ELDA.

La noblesa era la classe social* més poderosa del feudalisme i, per tant, de l'antic règim. Acumulava riquesa a partir dels seus feus

Document 36

Fragments de la carta pobla de Petrer de 1611.

"7. Ittem en respecte a la Població i mode de repartiment de les dites terres hortes, secans, aigües i plantats, és tractat i concordat que [...] s'ha de pagar perpètuament a sa Excelència i als seus successors quinze lliures moneda de València cascun any.

16. Ittem que als molins hagen de pagar la maquila que per furs del regne està declarat siga la tercera part, que és tres celemins per caís.

20. Ittem [...] ha estat tractat i concertat que de qualsevulla collita que s'agafe a la dita Vila de Petrer i horts i termes d'aquella, això és, blat i ordi, alcandia, mill, panís, vinya, sègol, vi, panses, oli, cardo, lli, canem, barrella, salicornio i totes les demés collites, així al regadiu com al secà, paguen de vuit una per raó de delme".

22. Ittem que si el dit senyor comte o els seus successors es trobaren dins del comtat d'Elda, la tercera part de l'any que són quatre mesos, siga a cargo de la comunitat de Petrer dar la palla que haurà necessitat per a les cavalleries, per això que els altres vuit mesos seran a càrrec de la Vila d'Elda proveer la dita palla i en açò únicament a sa Excelència i als seus successors i no a d'altres"

–senyoriu* o baronies– mitjançant les rendes que li pagava el camperolat per l'explotació de la terra o per l'ús dels molins, forns i botigues; és a dir, controlava els mitjans de producció*. La noblesa, a la que es pertanyia per naixement o per nomenament reial, suposava per sota del 5 % de tota la població valenciana. Hi havia noblesa titulada (marqués, duc, comte, baró, vescomte) i no titulada (cavaller, generós, gentilhome). Formaven un estament amb privilegis polítics i jurídics.

Els comtes de Cocentaina varen vendre el 1513 els senyorius de Petrer i Elda, amb les Salines, a Joan Coloma, secretari de Ferran II. Al llarg de tot l'antic règim aquest llinatge nobiliari mantindrà els senyorius esmentats. El tercer senyor d'Elda, Joan Coloma, nét, rebrà del rei el títol de comte d'Elda el 1577.

El castell de Petrer, al igual que la resta de castells de les comarques del Vinalopó, té el seu origen a l'època musulmana. Però els nobles cristians els varen adaptar al llarg de la edat mitjana en residències i centres del seu poder al senyoriu. Al llarg de l'antic règim, el castell de Petrer es convertí en un centre secundari, perquè els comtes d'Elda feren del castell eldenc un palau comtal.

Sabies Que...

Joan Coloma, primer senyor feudal de Petrer, Elda i les Salines, del llinatge dels Coloma, signà l'expulsió del jueus dels territoris de les corones d'Aragó i Castella com a secretari de Ferran II?

El I comte d'Elda, Joan Coloma, nét, va ser capità general i virrei de Sardenya entre 1570 i 1577?

El II comte d'Elda, Antoni Coloma, com a comandant de les galeres de Portugal, traslladà els moriscos de Petrer, Elda, Elx, Crevillent i Albatera a les costes del nord d'Àfrica?

Per què es diu que el castell és el símbol del poder de la noblesa al senyoriu?. Raona la resposta.

Document 37

El castell de Petrer arribà a convertir-se en un munt de runes fins la restauració iniciada el 1974.

4.3. EL CAMPEROLAT PETRERÍ.

Document 38

Homes treballant la terra amb mules
i relles a Catí l'any 1946.

- Observa el document 38. ¿A quina classe social pertanyen el homes fotografiats?
- ¿Quines característiques pot tenir aquesta classe social?

El camperolat suposava més del 80 % de la població valenciana al període de l'antic règim. A Petrer era el grup social predominant. Ja hem esmentat al capítol primer dedicat a la demografia, que segons el cens de Floridablanca de 1787 a Petrer el 82'5% del veïnatge era camperol i ramader; únicament el 7% eren artesans (moliners, forners, canterers, picapedrers, ferrers...) i la resta petits comerciants de les botigues del poble,

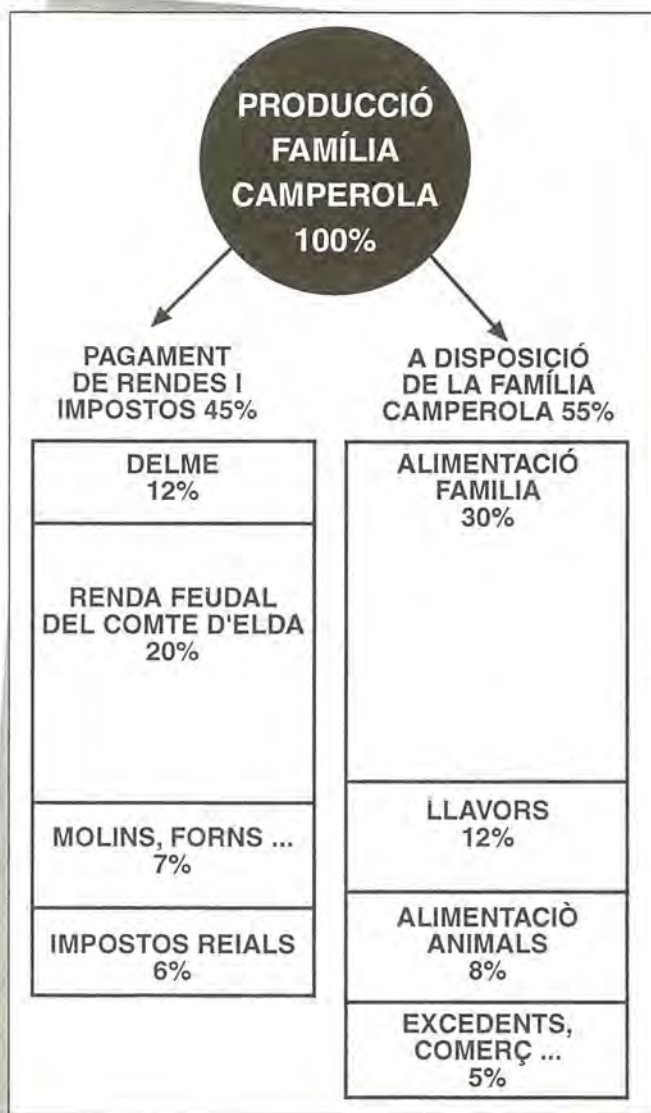
carreters i traginers. Cal destacar que del clergat hi ha 18 persones (4'5 % de la població activa*) i tres amb la categoria de "fuero militar", és a dir, membres menors de la noblesa com a gentilhomes. Als segles XVI i XVII el predomini del camperolat encara era major a Petrer.

El camperolat és la classe social* que treballa la terra i manté unes relacions feudals amb el comte d'Elda. L'emfiteusi* és la forma de propietat de la terra que predomina al feudalisme* valencià i, per tant, a l'antic règim. Es pot dir que l'emfiteusi és la forma de propietat feudal compartida de la terra: el noble posseeix el domini directe que li dóna dret a controlar l'explotació dels bancals i a rebre una renda; el camperolat posseeix el domini útil que li dóna dret a treballar la terra, vendre-la i donar-la en herència però sota el control senyorial.

Encara que l'any 1611 la distribució de terres entre les noves famílies cristianes fou igualitària, a les darreries del segle XVII i sobretot al segle XVIII, no tot el camperolat petrerí posseïa la mateixa extensió de terres. Hi havia una diferència interna entre els llauradors benestants, els petits camperols i els jornalers* o mitgers*. Uns acumulaven terres i riquesa i d'altres eren desposseïts perquè les herències se subdividien, els impostos reials augmentaven, devien pagar la renda i el delme al comte d'Elda...

Document 39

Distribució de la producció d'una família camperola de Petrer a l'antic règim.

V. ELS PODERS POLÍTICS DE LA VILA

En totes les viles i ciutats del País Valencià el tipus dels òrgans de govern municipal durant l'antic règim posseeix moltes semblances, tot seguint les disposicions forals que parlen de les institucions locals. Les diferències provenen, no de les denominacions i funcions, sinó de les adaptacions i variacions locals.

5.1. L'ALJAMA MORISCA DEL SEGLE XVI.

No en tenim massa notícies ni hi ha gaire investigacions sobre el funcionament del poder local de Petrer al segle XVI. La institució bàsica era l'aljama, assemblea constituïda per la comunitat dels homes musulmans. L'aljama tenia capacitat per a organitzar i dirigir el treball de la terra de manera comunitària i de distribuir i recaptar els impostos, com són l'alfarda i l'algram.

Uns regidors de gran importància eren els xeics -vells- que constituïen el consell de govern de l'aljama. Encara que li deien vells, eren realment els homes caps dels clans, les gran famílies o els poblets -alqueries-. A la documentació se les qualifica també dels millors, bons o prohomes.

El qa'id era normalment un cabdill militar o bé el comandant del castell en temps musul-

mans, que ja en època cristiana es convertí normalment en un dirigent civil, l'alcaid del castell.

El qadí era el membre de la comunitat encarregat de la justícia. Era un jutge musulmà que coneixia les lleis de Alcorà* i els costums de l'ajama. L'any 1489 era alcadí de Petrer Azmet Alasinar. L'alcadí podia estar complementat per l'alfaquí, un jurista musulmà que sovint exercia com a assessor jurídic, mestre d'escola i predicador en la mesquita.

L'amîn -alamí- era el regidor que feia de recaptador d'impostos i d'intermediari entre la comunitat i els comtes d'Elda. És, en conseqüència, un dels càrrecs més destacats pel seu control dels diners públics i per la seua funció de representant de l'ajama davant el comte.

El sâhib al-madina -salmedina- era l'encarregat musulmà de les funcions de vigilància i acompliment dels ordenaments comunitaris.

Tots els càrrecs eren elegits per l'ajama, però devien ser ratificats pel comte d'Elda, que controlava d'aquesta manera la composició del consell local de govern.

5.2. ELS REGIDORS AL SEGLE XVII.

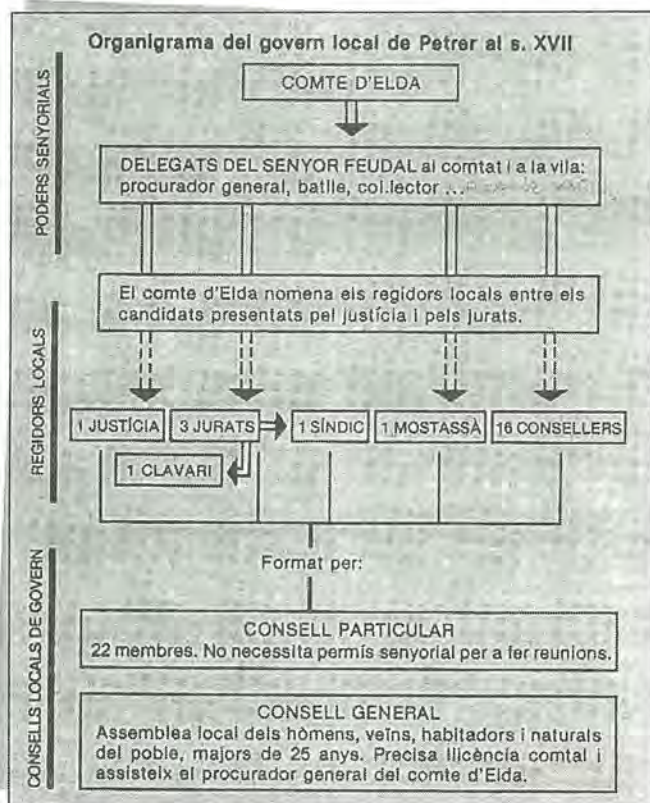
A. El Consell General i el Consell Particular.

El Consell General és la màxima institució política local, perquè és l'assemblea de tots els veïns de la comunitat. Únicament poden assistir

els homes majors de 25 anys, nascuts al regne i habitants de la vila. D'açò es dedueix que la meitat de la població, les dones, no tenen possibilitat d'accedir als òrgans de govern i la comunitat es dirigida per un reduït nombre d'homes adults. La quantitat mínima establida en la concòrdia de 1640 per celebrar Consell General a Petrer és de 60 homes. Segons un llistat de població de l'any 1636, hi havia 133 veïns. És a dir, el Consell General necessita pràcticament la meitat dels homes majors d'edat per a poder reunir-se.

Document 40

Organigrama del govern local de Petrer al segle XVII.

Sabies Que...

El ministre -agutzil- congregava i cridava els veïns a Consell General mitjançant pregó i trompeta?

L'escrivà era l'encarregat de prendre anotacions de totes les reunions, deliberacions i acords del Consell General i del Consell Particular en un llibre anomenat Llibre dels Consells?

Per a formar part del Consell Particular calia no haver sigut jutjat per la Inquisició?

El comte d'Elda controla el Consell General concedint o denegant el permís per a la reunió general del veïnat. També cal tenir present que al Consell General assisteix un representant senyorial, el procurador general del comtat, que controla i, fins i tot, coacciona amb la seua presència la lliure expressió dels veïns. Els temes a tractar dins el Consell General han estat fixats en la sol·licitud dels regidors de la vila i en la llicència del comte. El procurador comtal vigila l'acompliment dels temes aprovats en la llicència comtal.

El Consell General no té una periodicitat estable ni té fixat un calendari de reunions. Hi ha anys que el Consell General no és convocat i altres, com l'any 1656, en què és convocat tres vegades. Les juntes es fan en espais amplis: dins l'església parroquial, en la llotja i a la segona meitat del segle XVII en la nova Casa de la Vila.

Els temes tractats són molts variats: prendre préstecs, iniciar plets en la Reial Audiència de

València, decidir la construcció del Pantanet, plantejar queixes al comte d'Elda, adherir-se a Felip V Borbó o recolzar Carles III d'Àustria...

El Consell Particular de Petrer està constituït pel justícia, els tres jurats, els setze consellers, el mostassà i el síndic quan existeix. El Consell Particular no necessita permís senyorial per a fer reunions, tenint total autonomia per a realitzar totes les convocatòries que els seus oficials volen.

El Consell Particular no té un lloc per a celebrar les seues reunions. Es fan a les cases dels diferents regidors, sent nombroses les juntes fetes a casa del justícia i del jurat en cap, dos del regidors més importants. A partir de 1651 ja conta amb una nova Casa de la Vila per a les reunions.

El Consell Particular tracta infinitat de temes: contractació d'empleats municipals; salaris; compres; correu oficial; cobra els impostos; organitza festes i festivitats; elabora ordenances i reglamentacions; revisa les reparacions de sèquies, canals, basses, fonts, camins, etc.

B. El justícia i altres regidors locals.

El justícia és la màxima autoritat local. Les seues funcions són principalment judicials: actua en faltes i delictes en primera instància; es pot apel·lar al comte d'Elda o a la Reial Audiència de València. La cort del justícia té per

a ús una presó en la vila de Petrer. El justícia també té la qualitat de capità de la gent i armes del poble.

L'elecció del justícia es fa mitjançant l'elaboració per part dels jurats i justícia cessant d'un llistat de quatre noms de consellers del Consell Particular, que es presenta al comte d'Elda. Un mateix home no pot repetir en el càrrec dos anys seguits. El 25 de desembre el nou justícia elegit pel comte d'Elda pren possessió del seu càrrec davant el comte en l'església parroquial, prometent fidelitat senyorial, guardar els furs* valencians o aplicar els usos i costums de la vila de Petrer.

Els jurats de Petrer són tres. Són els encarregats del funcionament administratiu del poble i fan complir els acords del Consell Particular. Per a elegir als nous jurats es fa una llista de sis noms de consellers a proposta del justícia i dels vells jurats. El comte d'Elda tria tres noms d'aquesta llista i estableix la jerarquia: jurat en cap, jurat segon i jurat tercer. El càrrec és anual. La presa de possessió es fa davant el comte en l'església parroquial de Petrer el dia de pasqua de l'esperit sant, dins els primers dies de juny.

El mostassà és un oficial d'origen àrab. Durant el segle XVII és electiu, com els altres regidors. Els jurats i justícia de Petrer elegeixen tres noms de consellers i aquesta terna és presentada al comte d'Elda perquè nomene el veí que

Document 41

El justícia i els quatre jurats de la ciutat d'Alacant.

farà de mostassà durant un any. El veí elegit pren possessió el dia 29 de setembre davant el comte a l'església parroquial.

Aquest regidor municipal, d'acord amb els furs* valencians, està encarregat del control del mercat local i dels productes mercats a la carnisseria, els forns, la tenda i la llotja. Vigila que les transaccions es realitzen amb justícia i equitat, atenent la qualitat dels productes, l'estat dels establiments i els pesos i mesures. L'atenció i cura

del comerç és la funció bàsica del mostassà. Altres funcions són la vigilància de les obres públiques i urbanístiques, procurant que els carrers i camins es mantinguen plenament condicionats, que els edificis guarden unes normes de construcció, que els veïns no embruten els carrers, que els camins no s'estretisquen, es deterioren o inunden d'aigua.

El clavari és el funcionari encarregat de la hisenda municipal. És l'encarregat dels diners de la vila. Porta el compte dels ingressos i despeses locals, registrades als Llibres de Claveria. En el nomenament del clavari no participa el senyor feudal. Com és un càrrec assignat per les seues competències als tres jurats de Petrer, la proposta dels candidats (dos, tres o quatre) la fan quasi sempre els jurats. Aquests candidats són sempre consellers i l'elecció del nou clavari entre els homes proposats es fa mitjançant el sistema del sac, redolins o boletes, és a dir, a sorteig.

5.3. L'AJUNTAMENT BORBÒNIC DEL SEGLE XVIII.

La Guerra de Successió enfrontà els partidaris de l'arxiduc Carles d'Àustria i els seguidors de Felip el Borbó. El triomf militar de Felip V a la batalla d'Almansa el 25 d'abril de 1707 va provocar una sèrie de canvis prou importants en el govern de l'antic regne valencià i en els càrrecs

dels governs locals. Els decrets de nova planta del 29 de juny de 1707 establiren canvis fonamentals als municipis en un procés de castellanització de la vida social i política: els regidors locals són designats amb noms castellans, canvia la denominació dels Llibres dels Consells a Libros de Cabildos, és obligatori l'ús de la llengua castellana...

En primer lloc, desapareix el Consell General i l'anterior Consell Particular és substituït per l'ajuntament, compost per menys persones: un alcalde ordinari, tres regidors, un síndic procurador general i un almotacén. Les competències de l'ajuntament són semblants a les realitzades pel Consell Particular. Les sessions de l'ajuntament són presidides per l'alcalde ordinari, sempre que no estiga present el representant del comte d'Elda, anomenat alcalde major.

L'alcalde ordinari exerceix les funcions judicials de l'anterior justícia i presideix l'ajuntament, encara que el delegat del comte d'Elda, l'alcalde major, pot substituir-ho. És elegit entre pel comte entre una llista presentada per l'ajuntament.

El tres regidors s'encarreguen de l'administració municipal, i hi ha una jerarquia entre d'ells, com entre els seus antecessors els jurats.

L'almotacén és l'encarregat del control del mercat, de les obres públiques i urbanístiques, com el seu antecessor el mostassà.

Sabies Que...

El comte d'Elda va recolzar l'arxiduc Carles d'Àustria en la Guerra de Successió i altres nobles a Felip de Borbó?

Francesc Coloma, V comte d'Elda, va estar exiliat a Viena després de l'esmentada guerra i els seus béns i territoris van ser segrestats pel rei Felip de Borbó?

Fins l'any 1725, quan va tornar el comte d'Elda de l'exili, s'encarregà l'administració reial de controlar i nomenar els càrrecs locals?

Activitat
20

Realitza l'encreuat següent on apareixen diverses institucions i càrrecs locals de l'antic règim.

4 lletres. Membre de la comunitat musulmana encarregat de la justícia.

5 lletres. Encarregat del funcionament administratiu municipal del segle XVIII.

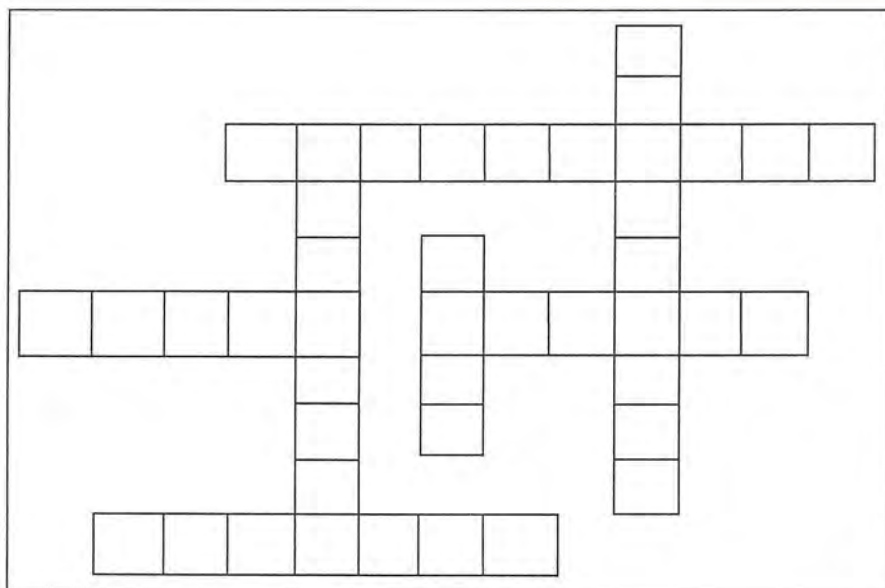
6 lletres. Assemblea constituïda per la comunitat dels homes musulmans.

7 lletres. Càrrec més important de l'ajuntament.

8 lletres. Màxima autoritat local amb funcions judicials dels segles XVIII.

9 lletres. En castellà, els mostassà del segle borbònic.

10 lletres. Nom que rep el Consell Particular al segle XVIII.

VOCABULARI

Alcorà. Llibre fonamental per a la comunitat islàmica perquè conté la llei de Mahoma.

Assagador. Camí obert per a servir al pas del bestiar i les raberes d'ovelles i cabres. Actualment, via pecuària.

Baronia. (Feu o senyoriu). A l'època del feudalisme, territori sotmés al domini d'un baró o noble feudal que tenia poders jurisdiccional, polítics i econòmics.

Bovalar. Lloc vedat, devesa o muntanya reservada per pasturar-hi el ramat del veïnat o del carnisser.

Cànter. Recipient de terrissa. || Mesura de líquids que conté 11'55 litres i serveix per mesurar principalment oli i vi.

Carta pobla. Document històric del feudalisme europeu que reflecteix i especifica les relacions i els drets dels nobles feudals i dels camperols d'un senyoriu.

Cens demogràfic. Document elaborat pel govern estatal amb característiques demogràfiques de les persones (naixement, treball, estudis...). Actualment es confecciona cada deu anys: 1981, 1991, 2001...

Classe social. Conjunt de persones de la mateixa condició social pel seu treball, la quantitat de propietat i el nivell de riquesa.

Creixement vegetatiu. Diferència entre els naixements i les defuncions en un poble al llarg d'un any.

Divisió del treball. Separar en dues o més parts el treball de les persones per obtenir aliments i objectes necessaris per a viure. Per exemple, per a obtenir farina hi ha una divisió del treball entre els camperols i els moliners. També hi ha una divisió del treball segons el sexe: treball domèstic per a les dones i treball públic pels homes, encara que actualment hi està canviant la situació.

Emfiteusi. Forma de propietat de la terra i altres mitjans de producció que es dona al feudalisme: el noble hi posseeix el domini directe amb dret de controlar l'explotació i rebre una renda; el camperolat hi posseeix el domini útil amb el dret de treballar la terra, vendre-la i donar-la en herència.

Feudalisme. Mode de producció i sistema d'organització social basat en el senyoriu, que es dona a Europa entre els segles VIII i XVIII, amb la noblesa com a classe social poderosa i el camperolat com a classe social més nombrosa.

Furs. Els Furs valencians és un cos de lleis atorgades per Jaume I després de la conquesta dels territoris musulmans, a més de les lleis aprovades per les Corts valencianes.

Guaret. Terra de conreu llaurada i encara no sembrada; especialment es deixa sense sembrar durant un o més anys perquè repose i, alhora, pasturar el ramat.

Heretat. Unitat de treball i residència formada per un conjunt de parcel·les conreades, amb casa, corral, graner i era.

Humus. Part del sòl formada per la descomposició parcial de matèries orgàniques –fulles, insectes, matolls, excrements...

Jornaler. Camperol sense terra que es converteix en treballador agrícola de les parcel·les d'altres propietaris a canvi d'un salari.

Marge. Graó de terra, sovint revestit de pedra o de brossa que separa dues parcel·les situades a diferent nivell.

Mitger. Camperol sense terra que treballa una propietat agrícola amb el contracte de repartir-se els fruits meitat per meitat amb el propietari.

Mortalitat catastròfica. Defuncions causades per esdeveniments excepcionals: fam, epidèmia, plaga, guerra, repressió...

Mitjans de producció. Béns i propietats que s'utilitzen per a produir. Per exemple, la terra, els molins, els tallers d'artesanía, els animals de llaurada i transport...

Padró d'habitants. Llistat que elaboren els ajuntaments per a conèixer dades demogràfiques i el nombre d'habitants.

Parcel·la. Porció de terreny amb uns límits clars que es conrea o ha sigut conreada.

Població activa. Conjunt de persones que realitzen una activitat laboral remunerada o bus-

quen una ocupació remunerada.

Policultiu. Producció, combinació i associació simultània de diversos cultius en una parcel·la.

Procés de producció. Sèrie de treballs i actuacions fetes per elaborar un producte. Per exemple, des de la primera matèria –el blat– fins el producte final –el pa.

Qanat. Paraula àrab que designa les mines o galeries subterrànies excavades per a enllumenar l'aigua dels aqüífers.

Rotació. En agricultura, successió periòdica segons un orde determinat dels conreus a les diferents parcel·les.

Senyoriu. (Baronia o feu). Territori sotmés, durant el feudalisme, al domini d'un baró o noble feudal que tenia poders jurisdiccionals, polítics i econòmics.

Sharq al-Andalus. Territori oriental d'al-Andalus quan hi predominava la cultura islàmica. El País Valencià formava part de Sharq al-Andalus.

Sex ratio. Relació entre el nombre d'homes i de dones. Quan es parla de 103% de sex ratio, significa que hi ha 103 dones per 100 homes.

Taxa de mortalitat. Nombre de defuncions per mil habitants al llarg d'un any natural. La seua fórmula és:

$$TM = \frac{\text{Defuncions} \times 1000}{\text{Nombre d'habitants}}$$

Infantil. Mortalitat que afecta únicament a

la població que naix i mor abans de complir 6 anys.

Taxa de natalitat. Nombre de naixements per mil habitants al llarg d'un any.

BIBLIOGRAFIA

* BERNABÉ MAESTRE, J.M.: "Petrer, geografia de un pueblo hace 250 años", *Festa* 85, s/p. Petrer 1985.

* GONZÁLEZ HERNÁNDEZ, M.A.: "Musulmanes, cristianos y judíos en Petrer (1477-1497)", *Festa* 99, ps. 17-24. Petrer, 1999.

* MONTESINOS, J.: *Apuntes sobre la Fundación de la ilustre villa de Petrel*. Petrer, 1993. [Reproducció de l'original manuscrit de 1815 per H. Navarro Villaplana].

* NAVARRO POVEDA, C.: "Establecimiento de un horno de cocer pan en 1769", *Festa* 94, ps. 44-49. Petrer, 1994.

* NAVARRO POVEDA, C. i NAVARRO VERA, S.: "Localización en la villa de Petrer de la almazara del conde de Elda", *Festa* 99, ps. 29-36. Petrer, 1999.

* PÉREZ MEDINA, T.V.: *La tierra y la comunidad rural de Petrer en el siglo XVII*. Petrer, 1995.

* PÉREZ MEDINA, T.V.: "Caprals, l'aigua i l'horta d'un lloc amb història", *Festa* 96, ps. 39-46. Petrer, 1996.

* PÉREZ MEDINA, T.V.: *Los molinos de agua en las comarcas del Vinalopó (1500-1840)*. Petrer, 1999.

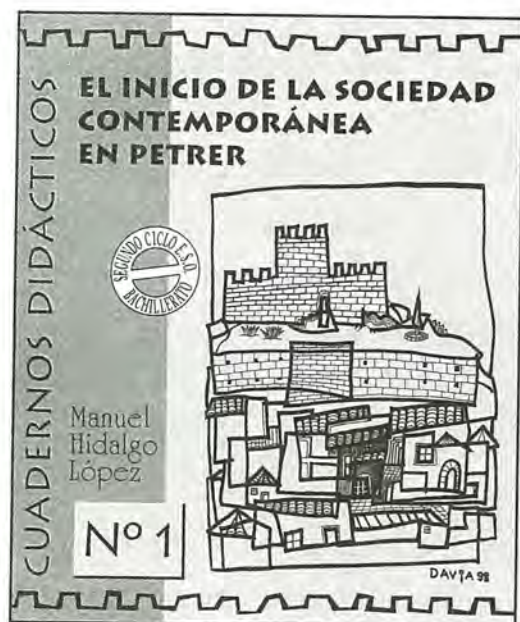
* PÉREZ MEDINA, T.V. i RICO NAVARRO, M.C.: "La carta pobla de Petrer de 1611. Una còpia del segle XVIII", *Revista del Vinalopó*, 1 (1998), ps. 159-170. Petrer, 1998.

* RICO NAVARRO, M.C.: "La población de Petrer hace 200 años: el censo de Floridablanca (1787)", *Festa* 86, s/p. Petrer, 1986.

* RICO NAVARRO, M.C.: *Del barro al cacharro. La artesanía alfarera de Petrer*. Petrer, 1996.

* SEGURA HERRERO, G. i POVEDA POVEDA, C.: *Catálogo del Archivo Condal de Elda (I)*. Elda, 1999.

* SEGURA, G. i SIMÓN, J.L.: *Castillos y torres del Vinalopó*. Petrer, 2000.

ÍNDICE

PRESENTACIÓN

INTRODUCCIÓN

I. EL ENTORNO URBANO DE LA VILLA

II. LA POBLACIÓN. NACER, VIVIR Y MORIR DURANTE EL SIGLO XIX

2.1. Ciclos demográficos de la población de Petrer

2.2. La población activa

A) El censo de Floridablanca de 1787

B) El padrón de habitantes de 1875

C) El censo demográfico de 1910

III. TRABAJAR LA TIERRA: LA AGRICULTURA

3.1. La superficie cultivada

3.2. Los cultivos

IV. MULAS, CABALLOS, OVEJAS Y CABRAS

V. ARTESANÍA E INDUSTRIA

VI. LA PROPIEDAD DE LA TIERRA: TERRATENIENTES Y JORNALEROS

VII. LA DESAMORTIZACIÓN

7.1. El proceso desamortizador

7.2. Desamortizar en Petrer

VIII. PROGRESISTAS Y CONSERVADORES

8.1. Los liberales

8.2. Petrer y la batalla de Boné de 1844

IX. EL SISTEMA ELECTORAL:

SUFRAGIO CENSITARIO Y ELECCIÓN INDIRECTA

X. LA NUEVA SOCIEDAD

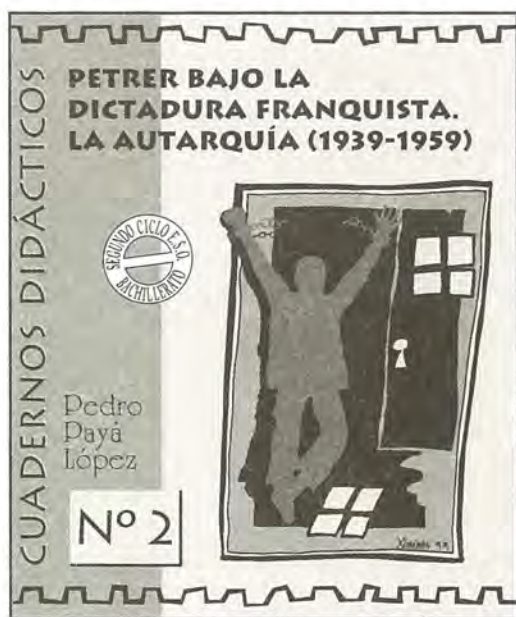
10.1. Los "mayores contribuyentes" de Petrer

10.2. El campesinado pobre sin tierra

10.3. Pequeños y medianos propietarios

VOCABULARIO

BIBLIOGRAFÍA

ÍNDICE

PRESENTACIÓN

INTRODUCCIÓN

I. LOS EFECTOS DEMOGRÁFICOS DE LA GUERRA CIVIL

- 1.1. La población de Petrer antes de la Guerra Civil
- 1.2. Industria del calzado e inmigración
- 1.3. El descenso demográfico de la posguerra
- 1.4. Guerra, mortalidad, exilio y represión

II. EL RÉGIMEN FRANQUISTA Y LOS POLÍTICOS LOCALES

- 2.1. Rasgos políticos del régimen franquista
- 2.2. Sociología del régimen franquista
- 2.3. El personal político de Petrer
- 2.4. Falangistas y empresarios
- 2.5. Las elecciones municipales de 1948

III. LA REPRESIÓN Y EL CONTROL DE LA SOCIEDAD

- 3.1. Vencedores y vencidos
- 3.2. Fusilamientos de posguerra en Petrer
- 3.3. Cárcel y represión
- 3.4. Depuración de funcionarios y maestros
- 3.5. Control del orden público y manipulación de conciencias
- 3.6. La cruz de los caídos

IV. LA VIDA COTIDIANA

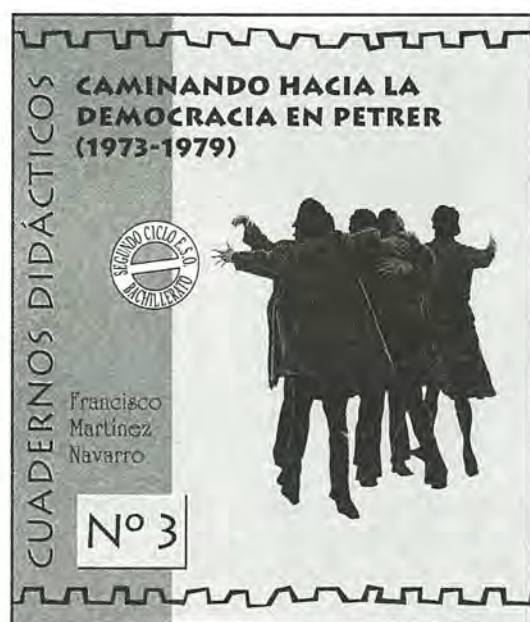
- 4.1. El papel de la mujer bajo el franquismo
- 4.2. El trabajo femenino e infantil
- 4.3. La educación en el franquismo
- 4.4. Mercado negro y hambre

V. LA AUTARQUÍA ECONÓMICA: INTERVENCIONISMO ESTATAL Y CRISIS ECONÓMICA

- 5.1. El carácter restaurador del régimen franquista
- 5.2. Los efectos de la autarquía y el intervencionismo en Petrer
 - A) La escasez de energía eléctrica
 - B) Escasez, control y mercado negro de materias primas
 - C) El clandestinaje industrial en Petrer
- 5.3. La situación del obrero

VOCABULARIO

BIBLIOGRAFÍA

ÍNDICE

PRESENTACIÓN

INTRODUCCIÓN

I. LA ESTABILIZACIÓN DE LA POBLACIÓN PETRERENSE EN LOS AÑOS 70

- 1.1. Disminución de la natalidad y de la inmigración
- 1.2. Población y economía
- 1.3. Sistema político y educación demográfica

II. LA EVOLUCIÓN DE LA ECONOMÍA LOCAL (1973-1979)

- 2.1. Los sectores económicos
- 2.2. Características de la industria
 - A. Monocultivo industrial
 - B. Economía sumergida
- 2.3. La crisis de la industria del calzado

III. EL MOVIMIENTO CIUDADANO

- 3.1. El contexto histórico estatal y municipal
- 3.2. ¡Más zonas verdes!
- 3.3. La lucha ciudadana por la educación pública
- 3.4. Coordinadora comarcal por la sanidad pública

IV. EL MOVIMIENTO ASAMBLEARIO DE 1977

- 4.1. ¿Qué fue el Movimiento Asambleario?
 - A. Las asambleas
 - B. Las comisiones de trabajo
 - C. Participación democrática
 - D. Solidaridad obrera y ciudadana
- 4.2. Causas del Movimiento Asambleario
- 4.3. Efectos y consecuencias

V. LA OPOSICIÓN AL RÉGIMEN FRANQUISTA (1973-1976)

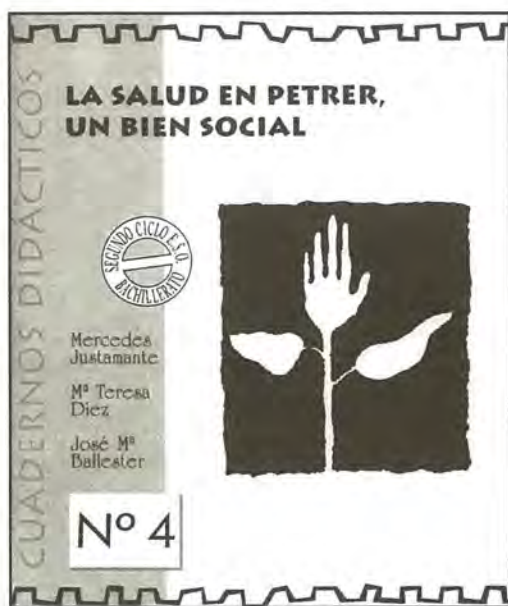
- 5.1. Los partidos políticos en Petrer
- 5.2. La oposición de los grupos sociales y culturales
- 5.3. La Junta Democrática y la Plataforma de Convergencia Democrática

VI. LA TRANSICIÓN A LA DEMOCRACIA (1976-1979)

- 6.1. La consolidación de los partidos y sindicatos democráticos
- 6.2. Los referéndums de 1976 y 1978
- 6.3. Las elecciones generales
- 6.4. El primer ayuntamiento democrático de Petrer
 - A. Las principales ofertas electorales
 - B. Los resultados electorales de 1979

VOCABULARIO

BIBLIOGRAFÍA

ÍNDICE

PRESENTACIÓN

INTRODUCCIÓN

I. ¿QUÉ ES LA SALUD?

- 1.1. La salud en marcha
- 1.2. La persona y la comunidad también son responsables de la salud

II. EL ENTORNO. ¿QUÉ ES UNA CIUDAD SANA?

III. FACTORES QUE DETERMINAN LA SALUD EN MI CIUDAD

- 3.1. El entorno ambiental y psicosocial
 - A. Factores ambientales
 - B. Entorno psicosocial
- 3.2. Servicios de salud: ¿igualdad o desigualdad?
- 3.3. La herencia biológica
- 3.4. Los estilos de vida
 - A. ¡Qué derroche!
 - B. El consumo nos consume
 - C. ¿Qué hacer? Si quieres, puedes

IV. APRENDER A VIVIR

- 4.1. Vivir la sexualidad. ¿Amistad o amor?
- 4.2. ¿Cómo abordar la sexualidad?
- 4.3. Sexualidad saludable

VOCABULARIO

BIBLIOGRAFÍA

QUADERNS DIDÀCTICS

Nº 5

CEL

Centre d'Estudis Locals del Vinalopó

Ajuntament de Petrer
Regidoria de Cultura